

1. Η εξήγηση στην εμπειριστική επιστημολογία. Παραλλαγές της Χιουμιανής αιτιότητας

Ο θετικισμός έχει ηγεμονική θέση στην εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων ήδη από τον 19^ο αιώνα όταν οι κοινωνικές επιστήμες επιχειρούσαν να αυτονομηθούν από την φιλοσοφία. Μια από τις βασικές φιλοδοξίες της θετικιστικής φιλοσοφίας ήταν το να καταφέρουν οι ΚΕ να διατυπώσουν νόμους και εξηγήσεις των κοινωνικών φαινομένων παρόμοιες σε εγκυρότητα με αυτές των ΦΕ. Γι αυτό και ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της εξήγησης στην θετικιστική παράδοση είναι η αναζήτηση νόμων και ο εντοπισμός γενικεύσεων. Στις ΚΕ, στο πλαίσιο μιας θετικιστικής φιλοσοφίας, η εξήγηση μπορεί να πάρει την εξής μορφή:

Ο Χ είναι γόνος πλούσιας οικογένειας και με πολιτικές διασυνδέσεις

Οι γόννοι πλούσιων οικογενειών και με πολιτικές διασυνδέσεις σπουδάζουν σε πανεπιστήμια του εξωτερικού

Άρα ο Χ θα σπουδάσει σε πανεπιστήμια του εξωτερικού

Αυτού του είδους η εξήγηση ταυτίζει την εξήγηση με την πρόβλεψη και έχει εμπειρικό χαρακτήρα με την έννοια ότι εντοπίζεται μια στατιστική σχέση μεταξύ οικογενειακής προέλευσης, πολιτικών διασυνδέσεων και εκπαιδευτικών επιλογών. Μια πρώτη παραδοχή που υπάρχει σε αυτό το σκεπτικό είναι ότι η γνώση ξεκινάει από τα αισθητηριακά/παρατηρησιακά δεδομένα. Παρόλα αυτά, δεν είναι οι αισθήσεις που μας οδηγούν στις γενικεύσεις ούτε μπορεί να υποστηριχθεί με αυστηρά αισθητηριακά κριτήρια ότι η σχέση μεταξύ δυο συμβάντων είναι αναγκαία. Αντίθετα, η γενίκευση είναι μια επαγωγική διαδικασία, είναι δηλ ένας τρόπος συναγωγής συμπερασμάτων που πηγαινει από την γνώση του επιμέρους και του ορατού σε προτάσεις οι οποίες αξιώνουν γενίκευση για πράγματα που είναι μη ορατά. Συνεχίζοντας το παραπάνω παράδειγμα, αυτό που μας λέει είναι ότι με δεδομένο ότι το τάδε ποσοστό γόνων πλούσιας οικογένειας και με πολιτικές διασυνδέσεις σπουδάζουν σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, υπάρχει η δεινά πιθανότητα ο Χ να σπουδάσει σε πανεπιστήμια του εξωτερικού. Ή πιο σχηματικά:

Εάν $x\%$ του Α συνόλου ανθρώπων έχουν την ιδιότητα Β, τότε υπάρχει πιθανότητα υπό τις ίδιες συνθήκες ο οποιοσδήποτε ανήκει στο ίδιο σύνολο να έχει την ίδια ιδιότητα

Αν και αυτού του είδους η επαγωγή έχει υποστεί πολύ κριτική, εν τούτοις ακόμα και σήμερα και για πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες αποτελεί τη βάση εξήγησης των ΚΕ διότι βασίζεται στην ιδέα ότι ο κόσμος υπάρχει ανεξάρτητα από εμάς, ότι η αντίληψη μας μάς παρέχει γνώση του καθέκαστου αυτού του ανεξάρτητου κόσμου και η οποία δεν μπορεί να είναι a priori και ότι για να την διευρύνουμε έχουμε ανάγκη την επαγωγή. Ήδη από τον 17^ο αιώνα ο Hume είχε εκφράσει τον σκεπτικισμό του για τις αιτιακές εξηγήσεις του κόσμου, θεωρώντας ότι αυτό που μας δίνουν οι αισθήσεις είναι απλά «σταθερές συζεύξεις» μεταξύ συμβάντων, η αιτιότητα είναι κάτι που δημιουργεί ο νους. Η βασισμένη στην επαγωγή γενίκευση δεν είναι παρά μια ψυχολογική προσδοκία που εφαρμόζει ο άνθρωπος στις εντυπώσεις που προέρχονται από τα αισθητηριακά δεδομένα, δεν είναι κάτι «εκεί έξω». Η θεωρία του Hempel ήρθε δυο αιώνες μετά ως απάντηση σε αυτές τις ενστάσεις και αντιμετωπίστηκε ως «ο χρυσός κανόνας» για την εξήγηση στις ΚΕ. Το παρακάτω παράθεμα είναι ενδεικτικό του τρόπου με τον οποίο ο Hempel προσεγγίζει την εξήγηση.

Βυθίζουμε με ταχύτητα ένα θερμόμετρο σε ζεστό νερό και βλέπουμε ότι ο υδράργυρος πέφτει προσωρινά και μετά ανεβαίνει γρήγορα. Πως θα εξηγήσουμε αυτό το φαινόμενο; Η αύξηση στη θερμοκρασία επηρεάζει τον γυάλινο σωλήνα του θερμομέτρου ο οποίος διαστέλλεται και δίνει μεγαλύτερο χώρο στον υδράργυρο που βρίσκεται εντός του ο οποίος αρχικά για το λόγο

αυτό πέφτει. Όμως, μόλις βυθιστεί στο νερό το θερμόμετρο και φθάσει η αύξηση της θερμοκρασίας στο υδράργυρο, λόγω του ότι είναι μεγαλύτερος σε όγκο από το γυαλί, προκαλείται αύξηση του επιπέδου του. Αυτή η εξήγηση αποτελείται από δυο ειδών προτάσεις. Προτάσεις που δηλώνουν κάποιες αρχικές συνθήκες που πραγματώνονται πριν ή την ίδια στιγμή με το φαινόμενο που θέλουμε να εξηγήσουμε και τις οποίες θα ονομάσουμε πρότερες συνθήκες. Στο παράδειγμά μας αυτές οι συνθήκες περιλαμβάνουν το ότι το θερμόμετρο αποτελείται από γυάλινο σωλήνα ο οποίος έχει μέσα υδράργυρο και ότι το βυθίζουμε σε ζεστό νερό. Οι προτάσεις του δεύτερου είδους εκφράζουν γενικούς νόμους, όπως στην περίπτωση μας τον νόμο της θερμικής αύξησης του υδραργύρου και την πρόταση αναφορικά με την θερμική συμπεριφορά του γυαλιού. Αν συνδυαστούν και διατυπωθούν ορθά αυτά τα δυο είδη προτάσεων εξηγούν το φαινόμενο προς εξήγηση, δηλ το ότι αρχικά ο υδράργυρος πέφτει και μετά ανεβαίνει. Οπότε, το υπό εξέταση γεγονός εξηγείται μέσω της υπαγωγής του σε γενικούς νόμους, δείχνοντας ότι συμμορφώνεται με αυτούς, λόγω της πραγμάτωσης συγκεκριμένων πρότερων συνθηκών.

Εδώ η επιστημονική εξήγηση είναι ένα είδος παραγωγικού νομολογικού (Π-Ν) επιχειρήματος: το συμπέρασμα είναι μια δήλωση που αφορά στο εξηγητέο (explanandum) δηλ στο προς εξήγηση συμβάν – εδώ τη συμπεριφορά του υδραργύρου όταν βυθίζεται σε καυτό νερό – και οι προκειμένες είναι δυο ειδών, γενικοί νόμοι και πρότερες συνθήκες (explanans)

Το Π-Ν μοντέλο έχε συναντήσει σοβαρές ενστάσεις η βασικότερη από τις οποίες έχει να κάνει με τη σχέση μεταξύ εξήγησης και πρόβλεψης. Για τον Hempel οι γενικοί νόμοι και πρότερες συνθήκες μπορούν να συμβάλλουν όχι μόνο στην εξήγηση αλλά και στην πρόβλεψη του φαινομένου. Όμως υπάρχουν μια σειρά από αντι-παραδείγματα τα οποία δεν ανταποκρίνονται στο σκεπτικό αυτό. Άλλες ενστάσεις που έχουν διατυπωθεί απέναντι στο Π-Ν μοντέλο του Hempel είναι οι εξής: πρώτον, στο βαθμό που το explanandum υπαχθεί στις αρχικές συνθήκες (explananda) έπεται ότι η εξήγηση ανάγεται στις αρχικές αυτές συνθήκες. Πολλοί οικονομολόγοι έχουν εντοπίσει αυτές τις συνθήκες σε κάποια εγγενή ορθολογικότητα της ανθρώπινης φύσης. Το αποτέλεσμα είναι ότι – και αυτή είναι η δεύτερη ένσταση – με αυτό τον τρόπο οι εξηγήσεις του κοινωνικού κόσμου δεν μας λένε και κάτι καινούργιο για αυτόν σε σχέση πάντα με τα ευρήματα που έχουμε στη διάθεσή μας μετά από κάποια έρευνα. Για το Π-Ν επιχείρημα, ό,τι δεν υπάγεται σε αρχικές συνθήκες είναι μη εξηγήσιμο και άρα δεν έχει τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη νέας θεωρίας (Keat and Urry 1975).

Προκειμένου να ξεπεράσει αυτές τις ενστάσεις, ο Hempel επεξεργάστηκε το λεγόμενο Επαγωγικό – Στατιστικό (I-S) μοντέλο στο πλαίσιο του οποίου εξηγούμε το επιμέρους όταν περιγράφεται με μια δήλωση που περιέχει πιθανοκρατικούς όρους επαγωγικής φύσης και η οποία βασίζεται σε προκειμένες, μια από τις οποίες είναι μια δήλωση του τύπου ότι ένα γεγονός ενός συγκεκριμένου είδους ακολουθείται από ένα άλλο γεγονός ενός άλλο συγκεκριμένου είδους. Όμως στην περίπτωση αυτή και όπως προαναφέραμε, οι δυσκολίες έχουν περιγράψει από τον Hume ως πρόβλημα της επαγωγής. Οι πιθανότητες για ένα συμβάν δεν συνιστούν εξήγηση του συμβάντος, καθώς όταν ρίχνουμε ένα κέρμα και οι πιθανότητες να έρθει κορώνα είναι 0.5, αυτό δεν σημαίνει ότι εξηγήσαμε το γιατί ήρθε πράγματι κορώνα ή όχι. Είναι άλλο πράγμα η προσδοκία για ένα συμβάν και άλλο πράγμα η εξήγησή του. Και τα δυο σκεπτικά του Hempel πάσχουν από το ότι δεν διακρίνεται η προσδοκία ότι κάτι θα συμβεί από την εξήγηση αυτού που συμβαίνει.

Για να καταλάβουμε καλύτερα τις παραδοχές και τις αδυναμίες των παραπάνω μοντέλων πρέπει να εξετάσουμε το πρίσμα μέσα από το οποίο οι θετικιστές βλέπουν τη «θεωρία». Παραδοσιακά πίστευαν ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ «θεωρητικών» όρων και

«παρατηρησιακών» όρων. Οι πρώτοι είναι οι γενικοί νόμοι της επιστήμης δια της οποίας εξηγούμε και προβλέπουμε τα φαινόμενα, δεν αναφέρονται πάντα σε κάτι παρατηρήσιμο, είναι απλά εργαλεία για να κάνουμε υποθέσεις για τον κόσμο. Οι δεύτεροι είναι δηλώσεις που περιγράφουν κάτι από και συγκεκριμένο. Οι θετικιστές έχουν συγκεκριμένα κριτήρια για να πουν πότε μια θεωρία είναι επιστημονική. Πρώτον, οι νόμοι θα πρέπει να διατυπώνονται με τη μορφή καθολικών conditionals του τύπου: «για όλα τα x , αν το συγκεκριμένο x έχει την ιδιότητα P , τότε έχει την ιδιότητα Q » και μπορεί να διατυπωθεί «όλα τα P είναι Q », π.χ. «όλοι οι πλανήτες κινούνται σε ελλειπτική τροχιά». Δεύτερον, αυτές οι δηλώσεις δεν θα πρέπει να έχουν χωρο-χρονική εξάρτηση, μια δήλωση του τύπου «όλοι οι άνθρωποι που βρίσκονται τώρα σε αυτό εδώ το δωμάτιο είναι θνητοί» δεν μπορεί να είναι επιστημονικός νόμος. Τρίτον, οι όροι που περιέχονται στις επιστημονικές δηλώσεις δεν μπορεί να αναφέρονται σε καθέκαστα (particulars) ή σε αυτό που στην Λογική ονομάζονται «κύρια ονόματα». Τέταρτον, οι επιστημονικοί νόμοι δεν μπορούν να αναφέρονται σε αναγκαίες λογικές ή εμπειρικές/αιτιακές. Οι επιστημονικοί νόμοι εκφράζουν ενδεχομενικές σχέσεις των οποίων η αληθοτιμή ελέγχεται εμπειρικά και όχι με a priori λογικά επιχειρήματα. Για τους θετικιστές η φυσική αναγκαιότητα δεν υφίσταται.

Στο σκεπτικό αυτό τον πρώτο και τελευταίο λόγο τον έχει η παρατήρηση, όμως το πρόβλημα που υπάρχει είναι ποιος είναι ο αριθμός των παρατηρήσεων που είναι αναγκαίος για να ελεγχθεί ένας νόμος; Πως μπορούμε από το γνωστό να πάμε στο άγνωστο; Η απάντηση που έδωσαν είναι δυο ειδών, αυτοί που δίνουν έμφαση στην επιβεβαίωση και αυτοί που δίνουν έμφαση στην διάψευση. Οι πρώτοι υποστηρίζουν ότι όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των παρατηρήσεων που συμφωνούν με τις προβλέψεις που συνάγονται από την θεωρία, τόσο περισσότερο επιβεβαιώνεται η θεωρία. Παράλληλα, όσο περισσότερο μπορούν να υπολογιστούν οι πιθανότητες του βαθμού κατά τον οποίο εναλλακτικές θεωρίες έχουν εμπειρική υποστήριξη, τόσο πιο ισχυρή είναι η θεωρία. Οι δεύτεροι λένε ότι κάθε τέτοια προσπάθεια υπολογισμού είναι μάταιη, οι παρατηρήσεις θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο για να διαψεύσουν μια θεωρία, όχι για να την επιβεβαιώσουν. Αν μια πρόβλεψη αποδειχθεί λάθος πάει να πει ότι δεν είναι σωστή, η μονη σχέση παραγωγικού συλλογισμού που υπάρχει μεταξύ παρατήρησης και θεωρίας είναι αυτή κατά την οποία η διάψευση μιας θεωρίας απορρέει από την διάψευση των προβλέψεων που προκύπτουν απ αυτή. Αυτό είναι το «υποθετικό-παραγωγικό» επιχειρήμα του Popper για τον οποίο δεν κάνουμε πρώτα παρατηρήσεις και μετά παράγουμε θεωρία αλλά είναι η θεωρία που παράγει υποθέσεις που ελέγχονται από την εμπειρία. Η διατύπωση υποθέσεων είναι ζήτημα «μαντεψιάς», δεν υπάρχει κάποιου είδους «λογική της ανακάλυψης» για να πάμε από την παρατήρηση στην θεωρία. Και οι δυο εκδοχές συμφωνούν στο ότι είναι σημαντικό να προσδιορίσει κανείς το εύρος των παρατηρήσεων για τις οποίες ισχύει μια θεωρία. Επιπλέον και οι δυο συμφωνούν στο ότι οι θεωρίες είναι καθολικές δηλώσεις που αφορούν επαναλαμβανόμενες και ενδεχομενικές σχέσεις και στο ότι οι παρατηρήσεις είναι θεμέλιο της επιστήμης: η αληθοτιμή των δηλώσεων που αφορούν παρατηρήσεις δεν εξαρτάται από την αληθοτιμή των θεωριών.

Τα ηλεκτρομαγνητικά πεδία είναι τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα «θεωρητικών όρων». Στην προσπάθεια τους οι θετικιστές να μείνουν πιστοί στην πρωτοκαθεδρία της παρατήρησης και από το άγχος τους μήπως κατηγορηθούν για μεταφυσικές υπερβολές, διατυμπανίζουν συνεχώς ότι οι θεωρητικοί όροι δεν ταυτίζονται με κάποιου είδους οντολογική δέσμευση σε μη παρατηρήσιμες οντότητες. Σε κάθε περίπτωση και παρά τις δυσκολίες να οριστεί το τι είναι παρατηρήσιμο, αυτό στο οποίο οι θετικιστές συμφωνούν είναι ότι οι δηλώσεις που εκφράζονται μέσω της παρατηρησιακής γλώσσας είναι οντολογικά και επιστημολογικά προνομιακοί. Αυτό σημαίνει ότι η αληθοτιμή αυτών των δηλώσεων μπορεί να

γνωσθεί με βεβαιότητα διότι δεν χρειάζονται καμία αναφορά σε θεωρητικούς όρους. Αυτό είναι το επιστημολογικό προνόμιο. Το οντολογικό είναι ότι οι όροι της παρατηρησιακής γλώσσας έχουν μια αναφορά στα αντικείμενα του φυσικού κόσμου, μόνο αυτά υπάρχουν και μόνο αυτά επιχειρούν να εξηγήσουν οι θεωρίες. Το κατώτερο στάτους των θεωρητικών όρων λύνεται μέσω των κανόνων αντιστοιχίας, δηλαδή της μετάφρασης των όρων αυτών σε παρατηρησιακού. Αυτό γίνεται μέσω των λεγόμενων «λειτουργικών ορισμών», κάτι που γίνεται κυρίως στην ποσοτική έρευνα με ερωτηματολόγια.

Αυτή η σύντομη αναφορά στην αιτιακή εξήγηση της θετικιστικής παράδοσης έχει τις καταβολές της στην εμπειριστική επιστημολογία του Hume και έχει αποδοθεί με τον όρο «η εξήγηση ως επαναληψιμότητα» (regularity conception of causality). Η βασική ιδέα είναι ότι η αιτιότητα είναι μια σχέση μεταξύ δυο διακριτών συμβάντων όπου το ένα είναι εξαρτημένο από το άλλο. Αυτή η εξάρτηση (conditionality) της επίδρασης από το αποτέλεσμα είναι είτε ζήτημα απόλυτου καθορισμού είτε πιθανότητας, όπως είδαμε παραπάνω. Σε κάθε περίπτωση, όπως προαναφέραμε, η αιτιότητα δεν είναι παρά το αποτέλεσμα κάποιας αισθητηριακής εντύπωσης και η αιτιότητα προϋποθέτει τρία πράγματα

- ✓ Χωρική και χρονική διακριτότητα (contiguity) μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος
- ✓ Το αίτιο προηγείται χρονικά του αποτελέσματος
- ✓ Μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος υπάρχει «αναγκαία» σύνδεση

Από τα παραπάνω μπορούμε να συνοψίσουμε σε δυο ιδέες την Χιουμιανή προσέγγιση της αιτιότητας. Πρώτον, κάθε ενική (singular) αιτιακή σχέση, δηλαδή σχέση μεταξύ δυο συγκεκριμένων εκφράσεων (instances) αιτίας και αποτελέσματος, κατανοείται με όρους γενικών αιτιακών σχέσεων, δηλαδή σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ τύπων συμβάντων στα οποία τα συγκεκριμένα συμβάντα ανήκουν. Οι ενικές αιτιακές σχέσεις είναι αιτιακές λόγω του ότι είναι εκφράσεις γενικών αιτιακών νόμων. Δεύτερον, οι γενικές αιτιακές σχέσεις αναλύονται με όρους σταθερής σύζευξης των εκφράσεων αυτών των τύπων συμβάντων. Αυτό που καθιστά αληθές το ότι ένα συγκεκριμένο συμβάν τύπου A προκαλεί ένα άλλο συγκεκριμένο συμβάν τύπου B είναι ότι τα συμβάντα τύπου A πάντα και σταθερά ακολουθούνται από συμβάντα τύπου B. Γι αυτό και οι ενικές αιτιακές σχέσεις είναι εξαρτημένες από γενικές αιτιακές σχέσεις ή αιτιακούς νόμους οι οποίες θεωρούνται γενικεύσεις για συγκεκριμένες σταθερές συζεύξεις τύπων συμβάντων.

Άλλες θεωρήσεις της αιτιότητας οι οποίες όμως παραμένουν στο πνεύμα του Hume έχουν αποστασιοποιηθεί από την ιδέα του απόλυτου καθορισμού και υποστηρίζουν τη θέση ότι τα αίτια απλά αυξάνουν την πιθανότητα να συμβεί κάτι συγκεκριμένο (probability raisers). Όμως όταν πολλά αίτια προκαλούν το ίδιο αποτέλεσμα ή όταν το ίδιο αίτιο προκαλεί διαφορετικά αποτελέσματα, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος της ακαθοριστίας (indeterminacy). Το πρόβλημα αυτό επιχείρησε να αντιμετωπίσει η Μέθοδος της συμφωνίας και της διαφοράς του John Stuart Mill. Η μέθοδος της συμφωνίας έχει ως βάση της την ιδέα της εξάλειψης (elimination). Για παράδειγμα ερευνώντας περιστατικά σχολικής βίας σε μια μεγαλούπολη οι ερευνητές καταλήγουν ότι τα πιθανά αίτια είναι (1) η ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού στο σχολείο, (2) το μεγάλο προαύλιο, (3) οι πολυπληθείς τάξεις και (4) το χαμηλό εισοδηματικό επίπεδο των οικογενειών. Η μέθοδος της συμφωνίας λέει ότι ο ερευνητής θα πρέπει να μελετήσει και άλλες εκφράσεις του φαινομένου (π.χ. σε άλλες πόλεις ή χώρες) προκειμένου να εξαλειφθούν κάποια από αυτά τα τέσσερα αίτια. Το σκεπτικό είναι να αναζητούμε περιπτώσεις όπου θα λείπει ένα από τα τέσσερα αίτια, μέχρις ότου να καταλήξουμε σε περιπτώσεις όπου θα συμφωνούν τα αίτια με τα αποτελέσματα και όπου δεν θα μπορεί να εξαλειφθεί κάποιο άλλο από αυτά τα τέσσερα αίτια. Αν τέτοιου είδους συμφωνία δεν μπορεί

να υπάρξει, τότε ο ερευνητής καταλήγει στο ότι και τα τέσσερα αίτια είναι σημαντικά για την πρόκληση του φαινομένου. Εδώ ο ερευνητής αναζητά μοτίβα μη μεταβολής (patterns of invariance) με την Χιουμιανή έννοια, δηλαδή κάτι το οποίο είναι σταθερό (σχολική βία) εξηγείται από κάτι άλλο σταθερό (για παράδειγμα το αίτιο (1) και (3), αν υποθέσουμε ότι η μέθοδος της συμφωνίας μας εξάλειψε τα άλλα δυο αίτια).

Προφανώς, αυτή η μέθοδος πάσχει από το ότι το αίτιο και το αποτέλεσμα μπορεί να οφείλονται σε κάποιο άλλο αίτιο το οποίο παραμένει άγνωστο και η αιτιακή σχέση που έχει εντοπίσει ο ερευνητής να είναι επιφανειακή (spurious causation). Η μόνη λύση να ξεπεραστεί και αυτή η αδυναμία είναι το πείραμα, όμως κάτι τέτοιο είναι πολύ δύσκολο στις ΚΕ και στην σχετική βιβλιογραφία έχουν επισημανθεί σχετικές αδυναμίες. Όμως δεν θα ασχοληθούμε στην εργασία μας με τα μεθοδολογικά αδιέξοδα που παρουσιάζει το πείραμα. Πέρα όμως από αυτό, η ίδια η απειλή της πολλαπλής αιτιότητας δεν ξεπερνιέται με την μέθοδο της συμφωνίας καθώς αν η σχολική βία μπορεί να προκαλείται είτε από το (1), είτε από το (2), είναι πιθανό επίσης να υπάρχουν περιπτώσεις όπου η σχολική βία να προκαλείται μόνο από το (1) και περιπτώσεις όπου προκαλείται μόνο από το (2). Η μέθοδος της συμφωνίας μπορεί να οδηγήσει στο λάθος συμπέρασμα ότι ούτε το (1) ούτε το (2) είναι αίτιο της σχολικής βίας. Πάλι εδώ η απάντηση είναι πειραματικού τύπου μεθοδολογικές επιλογές, όμως δεν θα εμβαθύνουμε σε αυτές.

Στην μέθοδο της διαφωνίας ο ερευνητής, αφού κάνει την υπόθεση ότι για παράδειγμα το (1) είναι το αίτιο, εντοπίζει περιπτώσεις σχολικής βίας για να ελέγξει αν είναι παρών το (1) και μετά εξετάζει περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει σχολική βία για να ελέγξει αν απουσιάζει το (1). Αυτή η διαδικασία διπλής συμφωνίας αποτυπώνεται σε έναν πίνακα 2x2 και αναζητούμε σε ποιο κελί συγκεντρώνονται οι περισσότερες περιπτώσεις. Αν οι περισσότερες συγκεντρώνονται στα κελιά παρουσία/παρουσία ή στο κελί απουσία/απουσία, τότε η υπόθεση είναι αληθής. Αυτός είναι ο περίφημος έλεγχος χ^2 ο οποίος κάνει θραύση στις ΚΕ. Και εδώ το σκεπτικό είναι Χιουμιανό και αναζητούνται μοτίβα μη μεταβολής. Όμως και εδώ επίσης οι αδυναμίες είναι ίδιες με αυτές που ισχύουν στην περίπτωση της μεθόδου της συμφωνίας καθώς αν το (1) και το (2) ανεξάρτητα προκαλούν σχολική βία, μπορεί να υπάρχουν περιπτώσεις σχολικής βίας που προκαλούνται από το (1) όταν το (2) είναι απών, και το αντίστροφο. Σε αυτή την περίπτωση το (2) δεν θεωρείται αίτιο γιατί το (1) απο μόνο του – όταν δεν υπάρχει το (2) – προκαλεί σχολική βία. Όμως ούτε το (1) ούτε το (2) θα πρέπει να απορριφθούν επειδή έχουμε περιπτώσεις όπου υπάρχει απουσία της σχολικής βίας και παρουσία του (1) ή του (2), ακριβώς διότι και τα δυο προκαλούν ανεξάρτητα το καθένα την σχολική βία. Με αυτή την έννοια, η μέθοδος της διαφωνίας δεν δίνει οριστικές απαντήσεις σε περιπτώσεις πολλαπλής αιτιότητας.

Αν και ενταγμένη στην παράδοση του Hume, η θέση του Mackie θεωρείται μια πολύ πιο εκλεπτυσμένη προσέγγιση η οποία λύνει πολλές από τις αδυναμίες του Mill κυρίως αυτές που σχετίζονται με συνθήκες οι οποίες «πυροδοτούν» αίτια. Για παράδειγμα, το ότι σύρουμε ένα σπύρτο στο σπιρτόκουτο δεν σημαίνει ότι είναι το αίτιο για το ότι θα ανάψει διότι προϋποτίθεται, για παράδειγμα, να υπάρχει οξυγόνο ή να μην είναι βρεγμένο ένα από τα δυο. Από μόνη της η μείωση του αριθμού των μαθητών σε μια τάξη δεν θα αυξήσει την επίδοσή τους αν ο εκπαιδευτικός είναι αυταρχικός. Επιπλέον, πολλές συνθήκες αφορούν απουσίες, δηλ όπως είπαμε να μην είναι βρεγμένα τα σπύρτα ή να μην κάνουν φασαρία οι μαθητές. Επίσης, όπως προαναφέραμε, μπορεί να υπάρχουν και άλλα αίτια που προκαλούν το ίδιο αποτέλεσμα. Το σπύρτο μπορεί να ανάψει και με το να το βάλω πάνω από μια φωτιά ή οι μαθητές μπορεί να έχουν καλύτερη επίδοση όχι μόνο με την μείωση του αριθμού της τάξης αλλά παρέχοντας

καλύτερες υλικοτεχνικές υποδομές. Για όλους αυτούς τους λόγους ο Mackie προτείνει την εξής ιδέα: όταν μιλάμε για αίτια αυτά είναι

Μη επαρκή μέρη

ενός μη υπολειμματικού συνόλου

μη αναγκαίων αλλά επαρκών συνθηκών

Λέγοντας μη υπολειμματικό σύνολο εννοούμε ότι υπάρχουν και άλλα αίτια που παίζουν κάποιο ρόλο. Το αν φοράει κανείς γραβάτα ή κοντομάνικο την ώρα που σέρνει το σπίρτο είναι υπολειμματικό αίτιο αφού δεν παίζει κάποιο ρόλο στο άναμα του σπίρτου. Το σύρσιμο, το οξυγόνο και το να μην είναι βρεγμένο το σπίρτο, όλα αυτά αποτελούν ένα μη αναγκαίο σύνολο καθώς υπάρχουν και άλλοι τρόποι να ανάψει κανείς ένα σπίρτο, αλλά ιδωμένο ως σύνολο αποτελεί μια επαρκή συνθήκη καθώς όταν υπάρχει ακολουθείται από το άναμά του. Έχει υποστηριχθεί ότι η τροποποίηση του Mackie είναι πιο κοντά στα φαινόμενα που πραγματεύονται οι ΚΕ καθώς σπάνια ένα και μόνο αίτιο παράγει ένα φαινόμενο, κάτι που δεν συμβαίνει ούτε στη Φυσική. Πλέγματα αιτών είναι αυτά που προκαλούν τα φαινόμενα και ο κοινωνικός επιστήμονας οφείλει να τα μελετήσει. Επίσης, όπως προαναφέραμε, υπάρχουν πολλοί τρόποι για να παραχθεί ένα φαινόμενο και αυτό είναι κάτι που η αιτιότητα ως επαναληψιμότητα δεν μπορεί να συλλάβει. Το βασικότερο όμως είναι ότι η θεωρία του Mackie με την έννοια των συνθηκών είναι ευθυγραμμισμένη με την πλαισιακή φύση που έχουν πολλά κοινωνικά φαινόμενα, με το γεγονός δηλ ότι υπάρχουν συνθήκες που στηρίζουν ένα αίτιο να προκαλεί κάτι. Παρόλα αυτά η θεωρία αυτή δεν θα πρέπει να διαβαστεί υπό το πρίσμα της πρόβλεψης και με το να εκλάβουμε τις συνθήκες, όταν πληρούνται, ως προβλεπτικές ενός φαινομένου. Δεν μπορούμε να προβλέψουμε το αν ένας καπνιστής θα υποστεί καρκίνο του πνεύμονα ακόμα και έχουμε γνώση όλων των επαρκών συνθηκών που θεωρούνται σημαντικοί. Ούτε όμως είναι σωστό να πάμε στο άλλο άκρο και να πούμε ότι το κάπνισμα δεν παίζει ρόλο στην πρόκληση καρκίνου του πνεύμονα. Επίσης, η θεωρία του Mackie αφήνει αναπάντητο το ερώτημα τού ποιο τελικά είναι το πραγματικό αίτιο και ποιο το επιφανόμενο. Το κοινωνικο-οικονομικό στάτους των γονέων είναι η αιτία του ότι τα παιδιά τους πηγαίνουν σε σχολεία με ολιγομελείς τάξεις και η αιτία της υψηλής σχολικής επίδοσης. Παρόλα αυτά μπορεί να υπάρχει ένας άλλος παράγοντας που προκαλεί την επίδοση (η προσπάθεια του μαθητή) και ένας άλλος παράγοντα που είναι αίτιο των ολιγομελών τάξεων (το να γνωρίζουν οι γονείς την σημασία των ολιγομελών τάξεων), συνεπώς δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιο αν το μέγεθος της τάξης είναι πραγματική ή επιφανόμενη αιτία.

Μια σύγχρονη παραλλαγή της Χιουμιανής θεώρησης της αιτιότητας είναι η αντιγεγονική προσέγγιση του David Lewis ο οποίος αντί για την αιτιότητα ως επαναληψιμότητα υιοθέτησε την αντιγεγονική υπόθεση. Στόχος της θεωρίας του Lewis, όπως και των προηγούμενων παραλλαγών, ήταν να ξεπεραστεί η βασική αδυναμία της προσέγγισης της «αιτιότητας ως επανάληψης» στο πλαίσιο της οποίας δεν μπορούσε εύκολα να διακρίνει κανείς το αίτιο από το αποτέλεσμα (πρόβλημα της συμμετρίας) και την πραγματική από την φαινομενική αιτιότητα. Η αντιγεγονική θεώρηση λέει με απλά λόγια ότι

Το α είναι αίτιο του β αν και μόνο αν το α και το β είναι πραγματικά (actual) συμβάντα, και αν το α δεν είχε συμβεί, δεν θα είχε συμβεί ούτε το β.

Προφανώς το πρόβλημα με τις αντιγεγονικές δηλώσεις είναι ότι δεν έχουν αληθοτιμή, πρόβλημα το οποίο ξεπεράστηκε με την ιδέα των πιθανών κόσμων. Η ιδέα εδώ είναι απλή και λέει ότι η πρόταση «αν είχε συμβεί το α θα είχε συμβεί το β» είναι αληθής αν μπορούμε να βρούμε μια κατάσταση κατά την οποία είναι αληθές ότι «το α έχει συμβεί» αλλά ψευδές το «θα είχε συμβεί το β». Όμως η αδυναμία αυτού του σκεπτικού είναι ότι οι πιθανοί κόσμοι δεν μπορούν να είναι κομμάτι μιας εμπειριστικής οντολογίας και ότι δεν μπορούμε να ξέρουμε πως είναι αυτοί οι πιθανοί κόσμοι. Παρόλα αυτά, το ότι η εξάρτηση του αποτελέσματος από την αίτια είναι αντιγεγονική, έχει δυσκολίες. Πρώτον, ενώ η αιτιακή σχέση φαίνεται να είναι μεταβατική (transitive), η αντιγεγονική εξάρτηση είναι μη μεταβατική, κάτι που σημαίνει ότι δεν μπορούμε να την εφαρμόσουμε για να συνάγουμε συμπεράσματα γιατί θα οδηγηθούμε σε λάθη. Για παράδειγμα ο συλλογισμός

Αν είχε συμβεί το Α, θα είχε συμβεί το Β

Αν είχε συμβεί το Β, θα είχε συμβεί το Γ

Αν είχε συμβεί το Α θα είχε συμβεί το Γ

είναι λάθος καθώς αν τον εφαρμόσουμε στην αντιγεγονική συλλογιστική μπορεί να οδηγηθούμε σε λάθος συμπέρασμα. Για παράδειγμα

Αν ο Hoover ήταν Ρώσος, θα ήταν κομμουνιστής

Αν ο Hoover ήταν κομμουνιστής, θα ήταν προδότης

Αρα, Αν ο Hoover ήταν Ρώσος, θα ήταν προδότης.

Από αυτό προκύπτει ότι η αντιγεγονική εξάρτηση είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την αιτιότητα. Το δεύτερο πρόβλημα είναι το εξής. Αν υποθέσουμε ότι ο Γιώργος και η Μαίρη θέλουν να σπάσουν ένα μπουκάλι πετώντας του μια πέτρα και πρώτη ρίξει η Μαίρη και η πέτρα της σπάσει το μπουκάλι, το σπάσιμο του μπουκαλιού δεν εξαρτάται αντιγεγονικά από το πέταγμα της πέτρας της Μαίρης, διότι αν η Μαίρη δεν έριχνε την πέτρα, θα την έριχνε ο Γιώργος και πάλι το μπουκάλι θα έσπαγε ή μπορεί να έσπαγε. Αυτό το πρόβλημα δείχνει ότι η αντιγεγονική εξάρτηση είναι επαρκής αλλά όχι αναγκαία συνθήκη για την αιτιότητα.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η (ντετερμινιστική ή πιθανοκρατούμενη) εξάρτηση του αποτελέσματος από την αιτία δεν είναι αναγκαία συνθήκη για την αιτιότητα καθώς υπάρχουν αίτια που προκαλούν αποτελέσματα δίχως αυτά να είναι εξαρτημένα από τα αίτια. Με την ίδια λογική, η εξάρτηση δεν είναι ούτε και επαρκής συνθήκη για την αιτιότητα αφού ένας παράγοντας μπορεί να επηρεάζει την πιθανότητα ενός συμβάντος δίχως όμως αυτός ο παράγοντας να είναι αίτιο (BOOK theory and application of ontology).

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι η αντιγεγονική θεωρία του Lewis είχε στόχο να θεμελιώσει την λεγόμενη ενική αιτιότητα, δηλαδή αυτή όπου θα εντοπίζονται αίτια συγκεκριμένων συμβάντων και όχι τύπων συμβάντων που θα σχετίζονται με αιτιακούς νόμους. Αν και είναι συζητήσιμο το αν οι ΚΕ μπορούν ή όχι να διατυπώσουν τέτοιους νόμους, εν τούτοις η ιδέα της ενικότητας είναι συμβατή με την φύση των φαινομένων των ΚΕ. Το γεγονός για παράδειγμα ότι οι ποιοτικές μέθοδοι εξετάζουν περιπτώσεις και όχι πληθυσμούς είναι ένα στοιχείο που δείχνει την συγγένεια της ενικότητας με τις ΚΕ.

Art causation emergence fak casation ισχυρίζεται ότι το κρίσιμο είναι να διευκρινίσουμε τι είδους επεξηγηματική πληροφορία μας δίνει μια αιτιακή δήλωση, τι ακριβώς εξηγεί η δήλωση ότι κάτι προκαλεί κάτι άλλο; Η πιο γνωστή απάντηση είναι αυτή της συμμεταβολής (co-

variation) η οποία είναι γνωστή και ως παρεμβασιοκρατική (interventionist) θεωρία της αιτιότητας. Με απλά λόγια αυτή η προσέγγιση λέει ότι το A επιδρά στο B αν και μόνο αν το B είναι εξαρτημένο από το A, δηλ αν και μόνο αν μεταβάλλεται το B καθώς μεταβάλλεται το A. Αν επιφέρουμε μια μεταβολή M στο A (αίτιο) τότε επέρχεται και μια μεταβολή K στο B (αποτέλεσμα). Επιπλέον, αυτό θα πρέπει να γενικεύεται υπό την έννοια ότι θα πρέπει να μπορούμε να κάνουμε λόγια για την γενίκευση Γ η οποία να συνδέει τις αλλαγές στις τιμές του A με αλλαγές στις τιμές του B και η οποία Γ είναι σταθερή (invariant) όταν επιφέρουμε συγκεκριμένες αλλαγές (Μαντζαβωνος διαλογος). Η μεταφορά αυτής της αντίληψης στις ΚΕ είναι κυρίαρχη στην ποσοτική έρευνα η οποία βασίζεται στην έννοια της μεταβλητής. Σύμφωνα με τον Woodward (2003, 15 art causation emergence fak causation), αναγκαία και επαρκής συνθήκη για να είναι το A αίτιο του B, θα πρέπει η τιμή του B να αλλάζει όταν υπάρχει παρέμβαση στο A σε κάποια από τις συνθήκες του. Αν εφαρμόσουμε την ορολογία των ιδιοτήτων, θα λέγαμε ότι η μεταβολή στις μορφές μιας ιδιότητας ενός τύπου συμβάντος A προκαλεί μεταβολή σε συγκεκριμένες μορφές μιας ιδιότητας ενός διαφορετικού τύπου συμβάντος B. Αν και θα αναφερθούμε στην επόμενη ενότητα αναλυτικά στις αδυναμίες της παρεμβασιοκρατικής θεωρίας της αιτιότητας, προς το παρόν θα αρκεστούμε να επισημάνουμε μερικές αδυναμίες που αφορούν την παρούσα συζήτηση. Παρόλο που με μια πρώτη ανάγνωση αυτή η θεωρία φαίνεται εύλογη και ορθή, κατά τη γνώμη μας βασίζεται σε μια αθροιστική αντίληψη της ολότητας η οποία μπορεί να ταιριάζει στην εξήγηση των νοητικών φαινομένων, όμως αν εφαρμοστεί στα φαινόμενα των ΚΕ, τότε γίνεται αναγωγιστική. Ας το εξηγήσω με ένα παράδειγμα.

Ας υποθέσουμε ότι θέλουμε να εξηγήσουμε γιατί κάποιοι έφηβοι είναι αναποφάσιστοι μέχρι την τελευταία τάξη του λυκείου ως προς τις μεταλυκειακές τους επιλογές και κάποιο άλλοι όχι. Ας ονομάσουμε την αναποφασιστικότητα αποτέλεσμα Α το οποίο προφανώς είναι ένα νοητικό συμβάν καθώς η απόφαση είναι κάτι που προϋποθέτει πεποιθήσεις και επιθυμίες από την μεριά του ατόμου. Αν θελήσουμε να δούμε αν υπάρχει καθοδική αιτιότητα, αν δηλαδή υπάρχουν κοινωνικές οντότητες που επιδρούν με αιτιακό τρόπο στο αποτέλεσμα Α, εφαρμόζοντας την παρεμβασιοκρατική θεωρία, αυτό που θα κάναμε θα ήταν να παίρναμε ένα δείγμα εφήβων του οποίου οι τιμές της ιδιότητας του συμβάντος «απόφαση για μεταλυκειακές επιλογές» αλλάζουν όταν, για παράδειγμα, οι τιμές της ιδιότητας του συμβάντος «κοινωνικοποιητικές πρακτικές» μεταβάλλονται από «αυταρχικές» σε «επιτρεπτικές». Αν επιφέρουμε μια μεταβολή στο συμβάν «κοινωνικοποιητικές πρακτικές» (π.χ. από «επιτρεπτικές» σε «αυταρχικές») παρατηρούμε μια μεταβολή στις ιδιότητες του νοητικού συμβάντος «απόφαση για μεταλυκειακές επιλογές» (από «αποφασισμένος» σε «αναποφάσιστος»). Από τη στιγμή που στις ΚΕ δεν μπορούμε να επιφέρουμε αλλαγές στις μεταβλητές κάνοντας πειράματα στις οικογένειες όπως γινόταν την δεκαετία του 50, η μονή εύλογη επιλογή που υπάρχει είναι οι στατιστικές τεχνικές με τις μεταβολές των ποσοστών. Οι στατιστικές τεχνικές της ANOVA (Analysis of variance) και της παλινδρόμησης εφαρμόζονται κατά κόρον στις ΚΕ στη βάση αυτού ακριβώς του σκεπτικού. Εν προκειμένω, αυτό που θα τεκμηρίωνε αιτιακή συνάφεια θα ήταν να παρατηρησούμε μια συμμεταβολή μεταξύ των ποσοστών στις μεταβλητές των δυο συμβάντων. Όμως αυτό που παραμένει αναπάντητο είναι το εξής: για ποιο λόγο συγκεκριμένα οι «αυταρχικές κοινωνικοποιητικές πρακτικές» προκαλούν αναποφασιστικότητα; Με άλλα λόγια αυτό στο οποίο καταλήγει η παρεμβασιοκρατική θεωρία της αιτιότητας είναι η συσχέτιση και όχι η εξήγηση, όμως όπως γνωρίζουμε η συσχέτιση δεν συνιστά εξήγηση. Επίσης, στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποτυπωθεί μόνο με την χρήση της στατιστικής εάν τελικά οι ιδιότητες «επιτρεψιμότητα» και «αυταρχικότητα» οι οποίες προκαλούν την μεταβολή στο αποτέλεσμα

Α είναι σύνθετου ή απλού επιπέδου. Αν είναι το πρώτο τότε όντως έχουμε καθοδική αιτιότητα, όμως αν είναι το δεύτερο τότε έχουμε αναγωγιστική εξήγηση, δηλαδή επίδραση μεταξύ δυο νοητικών ιδιοτήτων. Την αιτιακή δουλειά την κάνουν τα αθροίσματα νοητικών συμβάντων «αυταρχικές πεποιθήσεις του πατέρα» «αυταρχικές πεποιθήσεις της μητέρας» ή υπάρχει κάτι που αναδύεται από την συζυγική σχέση καθεαυτή η οποία προξενεί «αναποφασιστικότητα»; Όμως αυτό δεν το διευκρινίζει η παρεμβασιοκρατική θεωρία του Woodward. Από το παράδειγμα αυτό φαίνεται η σημαντικότητα της έννοιας της «σχέσης» ή του «μαζί» ως οντολογικής συνθήκης των ΚΕ. Με άλλα λόγια, υπό ποία έννοια η σχέση των γονέων από την οποία προκύπτουν συγκεκριμένες κοινωνικοποιητικές πρακτικές είναι το αίτιο ενός νοητικού φαινομένου; Τι είδους αιτιακή δύναμη έχει η σχέση αν θεωρήσουμε ότι παρουσιάζει αναδυόμενες ιδιότητες; Ούτε αυτό απαντιέται από την παρεμβασιοκρατική θεωρία του Woodward. Περισσότερα για το ζήτημα αυτό σε επόμενο κεφάλαιο όπου θα αναπτύξουμε εξειδικευμένα επιχειρήματα για την κοινωνική οντολογία της σχεσιακότητας και του «εμείς».

Κατά τη γνώμη μας, συχνά οι κοινωνικοί επιστήμονες υιοθετούν άκριτα εμπειριστικές φιλοσοφικές παραδοχές για την αιτιακή εξήγηση με αποτέλεσμα να ενδιαφέρονται για τις κατανομές μιας ιδιότητας ή μιας πρακτικής σε έναν πληθυσμό (π.χ το 60% των υπαλλήλων έχει λιγότερες ψηφιακές δεξιότητες) ή για τις αλλαγές τις στάσης έναντι των ψηφιακών δεξιοτήτων στο χρόνο ή για τις διαφορές σε σχέση με έναν άλλο πληθυσμό, αλλά σπάνια αναζητούν το μηχανισμό που δημιουργεί αυτό το (κοινωνικό) γεγονός. Αντ αυτού συνεχίζουν να αναζητούν τις μεταβλητές που εξασφαλίζουν γενικεύσεις και να ενδιαφέρονται για το ποσοστό της μεταβολής που μια συγκεκριμένη μεταβλητή εξηγεί (αυτό που γίνεται στην απλή γραμμική παλινδρόμηση). Όμως αυτό που εξηγούν είναι η διαφορά μεταξύ των ποσοστών και όχι τους απόλυτους αριθμούς αυτούς καθ' εαυτούς ή αλλιώς, δεν προσφέρουν καμία εξήγηση για το ίδιο το explanandum.

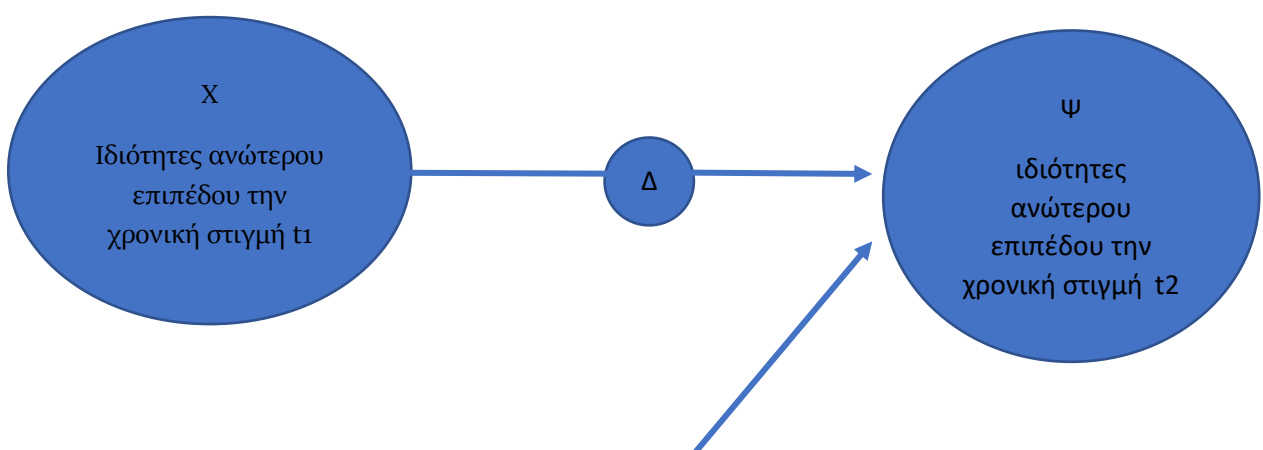
Εν κατακλείδι, οι μέχρι τώρα αναφερθείσες θεωρίες της αιτιακής εξήγησης προσεγγίζουν την αιτιότητα είτε ως εννοιολογική κατασκευή είτε μέσα από την Χιουμιανή λογική της επαναληψιμότητας. Στην πρώτη εκδοχή, η αιτιότητα υφίσταται μόνο επειδή υπάρχει ο νους χάρη στον οποίο εντοπίζονται αναγκαίες λογικές σχέσεις μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος. Η αιτιότητα δεν είναι μέρος της επίπλωσης του κόσμου ή δεν αναφέρεται σε δυνάμεις που απορρέουν από τις ιδιότητές του. Τέτοιου είδους ρασιοναλιστικές προτάσεις της φύσης της αιτιότητας, ως γνωστόν, βρίσκουμε στον Spinoza και στον Kant όπου η αιτιότητα συνιστά υπερβατολογική κατηγορία της νόησης. Η δεύτερη εκδοχή ταυτίζει την αιτιότητα με την επαναληψιμότητα και την βρίσκουμε στον John Stuart Mill, Στον Hempel και στον Mackie, σε διάφορες παραλλαγές τις οποίες αναπτύξαμε. Επιπλέον, εδώ βρίσκουμε την παραλλαγή του David Lewis όπου αντι για την επαναληψιμότητα βρίσκουμε την ιδέα της αντιγεγονικής εξάρτησης σε όλους τους δυνατούς κόσμους. Όμως, όπως έχει επισημάνει ο Groff (Art Groff causation SOS), δεν πρόκειται για διαφορά ουσίας διότι σε τελική ανάλυση η αντιγεγονική εξάρτηση είναι ένα είδος επαναληψιμότητας σε όλους τους δυνατούς κόσμους. Τα πράγματα δεν είναι διαφορετικά με την παραλλαγή του Woodward ο οποίος προσεγγίζει την αιτία ως αυτό το οποίο παρεμβαίνει ή θα μπορούσε να παρέμβει και προκαλεί κάποιου είδους αλλαγή. Όμως και εδώ έχουμε μια εκδοχή της αντιγεγονικής εξάρτησης καθώς η φαντασική παρέμβαση είναι αυτή που μας πληροφορεί για την αιτιότητα, όχι οι πραγματικές αιτιακές δυνάμεις των αντικειμένων.

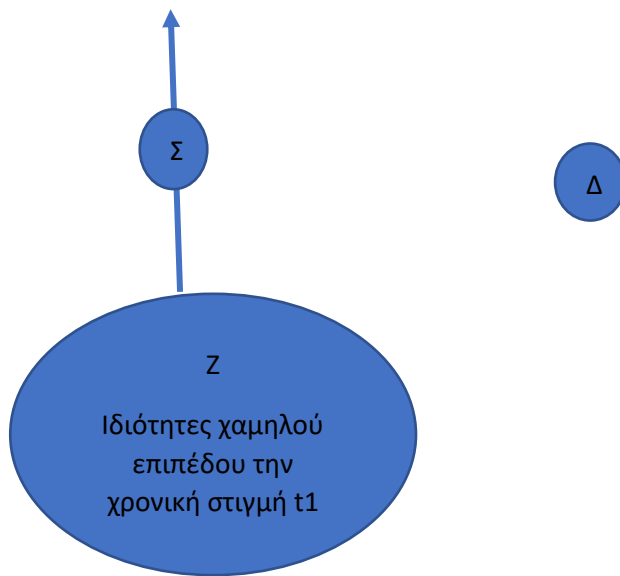
2. Αναγωγισμός. Τα αδιέξοδα ενός φυσικαλιστικού οράματος

Παρά τις διαφωνίες που υπάρχουν στους κύκλους της θετικιστικής φιλοσοφίας της επιστήμης για την φύση της αιτιότητας, η προσέγγιση της εξήγησης που αναπτύξαμε παραπάνω, είχε

πάντα ως οδηγό της την επιστήμη της Φυσικής προκειμένου να συγκροτήσει φιλοσοφικά κριτήρια θεμελίωσης των επιστημονικών εξηγήσεων. Ένα από αυτά τα κριτήρια ήταν η αξίωση ότι στόχος των επιστημών (φυσικών και κοινωνικών) θα πρέπει να είναι η ενοποίησή τους στη βάση της «νατουραλιστικής» μεθοδολογίας έτσι όπως αυτή εφαρμόζεται στις φυσικές επιστήμες. Με άλλα λόγια, όλες οι μεθοδολογίες των επιστημών θα αναχθούν σε αυτήν της Φυσικής. Αυτό σημαίνει ότι οι όροι των πιο σύνθετων επιστημών θα αναχθούν σε όρους των πιο βασικών επιστημών. Έτσι, από την πιο «βασική» επιστήμη, την Φυσική, πηγαίνουμε στην πιο «σύνθετη», την χημεία, μετά στην βιολογία, την ψυχολογία και τέλος στις ΚΕ, όπως κοινωνιολογία, πολιτικές και οικονομικές επιστήμες. Το έργο του Ernst Nagel θεωρείται το πλέον κλασικό ως η κατεξοχήν επεξεργασμένη πρόταση για το πως θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτό που ο ίδιος ονόμασε «διαθεωρητική αναγωγή». Θα πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι το έργο του θεωρήθηκε ως μια καλή απάντηση στις αδυναμίες τόσο του οντολογικού ατομικισμού όσο και του οντολογικού ολισμού και των αντίστοιχων επιστημολογιών τους. Το βασικό διακύβευμα σε αυτή τη συζήτηση είχε να κάνει με το πως μπορεί να κατανοηθεί η σχέση μέρους και όλου και με την άρνηση των θετικιστών να συμφιλιωθούν με μια οντολογική ιδέα πάνω στην οποία οικοδομούνται οι ΚΕ, δηλ ότι το όλο αν και αποτελείται από μέρη, εν τούτοις είναι ποιοτικώς διαφορετικό από αυτά. Πρόκειται για μια ιδέα η οποία έχει προσεγγιστεί από διάφορες οπτικές στη φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών στις οποίες θα αναφερθούμε στη συνέχεια. Η θέση του Nagel στηρίζει προφανώς την αναγωγή των θεωριών που αφορούν φαινόμενα σχετικά με ολότητες σε θεωρίες που αφορούν φαινόμενα σχετικά με τα μέρη.

Η διαθεωρητική αναγωγή έχει στόχο το να καταφέρουμε κάποτε όλα τα φαινόμενα που εξηγούνται από σύνθετες επιστήμες, να μπορούν να εξηγηθούν από τις πιο βασικές. Στις ΚΕ το σκεπτικό είναι απλό. Κάθε κοινωνία αποτελείται από άτομα που έχουν νου, κάθε άτομο που έχει νου είναι έμβιο, κάθε όν που είναι έμβιο διέπεται από χημικές διεργασίες και κάθε σύστημα που διέπεται από χημικές διεργασίες εξαρτάται από φυσικές διεργασίες. Άρα, όλα όσα εξηγούν οι πιο σύνθετες επιστήμες είναι υποσύνολα αυτών με τα οποία ασχολούνται οι φυσικές επιστήμες. Από εδώ προκύπτει και μια συλλογιστική αναγωγιστική για την κοινωνική εξήγηση και πάει ως εξής: οι κοινωνίες έχουν κοινωνικές ιδιότητες χάρη στις ψυχολογικές ιδιότητες των ατόμων που τις αποτελούν, τα άτομα έχουν ψυχολογικές ιδιότητες χάρη στις βιολογικές τους ιδιότητες, οι οργανισμοί έχουν βιολογικές ιδιότητες εξαιτίας των χημικών διεργασιών που λαμβάνουν χώρα και τα συστήματα έχουν χημικές διεργασίες ακριβώς διότι λαμβάνουν χώρα φυσικές διαδικασίες. Ο αναγωγισμός δεν είναι μόνο μια θέση για τις επεξηγηματικές ικανότητες των συνθετότερων και των απλούστερων επιστημών αλλά και μια θέση ότι οι ιδιότητες ανώτερου επιπέδου εξαρτώνται από τις ιδιότητες του χαμηλότερου επιπέδου. Το παραπάνω σκεπτικό το βλέπουμε και σε οπτική μορφή ως εξής

Ο αναγωγισμός λέει αν το χ εξηγεί το ψ , τότε υπάρχει ένα Z που εξηγεί το ψ και καθορίζει το χ . Το κυκλάκι e αφορά στη διαχρονία και το κυκλάκι d τη συγχρονία. Η αναγωγή για να είναι ορθή θα πρέπει να ικανοποιεί δυο συνθήκες:

- Τη συνθήκη της συνδεσιμότητας: οι όροι και οι περιγραφές που υπάρχουν στη θεωρία (την ολιστική) που θα αποτελέσει αντικείμενο αναγωγής, θα πρέπει να σχετίζονται με τους όρους και τις περιγραφές της θεωρίας που θα προκύψει από την αναγωγή, μέσω περιγραφών που θα γεφυρώνουν αυτά τα δυο επίπεδα και οι οποίες θα αναφέρονται σε νόμους.
- Την συνθήκη της απόρροιας (derivability): η προς αναγωγή θεωρία θα πρέπει να απορρέει από και να εξηγηθεί από τη θεωρία που θα κάνει την αναγωγή και από τους προαναφερθέντες νόμους-γέφυρες.

Με άλλα λόγια ένα συστατικό του αναγωγισμού είναι η ύπαρξη μιας νομολογικά αναγκαία επέκτασης (coextension) μεταξύ των ιδιοτήτων που θα υποστούν την αναγωγή και αυτών που θα την πραγματοποιήσουν και την θέσης ότι οι δεύτερες είναι αιτιακά υπεύθυνες για τις πρώτες. Όμως ο αναγωγισμός σκοντάφτει σε ένα πρόβλημα που είχε ήδη επισημανθεί από θετικιστές συγγραφείς του 19^{ου} αιώνα όπως ο John Stuart Mill, δηλ το ότι συμβαίνει πολύ συχνά μια σύνθετη οντότητα να έχει ιδιότητες που δεν έχουν τα μέρη: το νερό μπορεί να σβήσει τη φωτιά, όμως αυτό δεν μπορεί να γίνει ξεχωριστά από το υδρογόνο ή το οξυγόνο, ενώ το βιτριόλι δεν είναι απλά το άθροισμα θειικού οξέος και χαλκού. Άρα το ζήτημα είναι η σύνθεση των οντοτήτων, οι ιδιότητές τους και το τι συμβαίνει όταν μια οντότητα σχετίζεται με μια άλλη. Για να λυθεί αυτό το μυστήριο ήδη από την εποχή του Mill αρκετοί συγγραφείς έκαναν λόγο για αναδυτισμό, δηλαδή για το ότι όταν δυο οντότητες σχετίζονται και αλληλοεπιδρούν, τότε δημιουργείται μια άλλη συνθετότερη η οποία όμως δεν συνιστά το άθροισμα των μερών που αλληλοεπίδρασαν. Προφανώς μια τέτοια ιδέα ήταν ανάθεμα για τους θετικιστές οι οποίοι αρνούνται να προσυπογράψουν τέτοιου είδους μυστηριώδεις λύσεις. Αν και η έννοια του αναδυτισμού δέχθηκε κριτική, εν τούτοις επανήλθε δριμύτερη από την δεκαετία του 80 και μετά στην συζήτηση των φιλοσόφων του νου για το αν τα νοητικά φαινόμενα μπορούν να αναχθούν στην βιοχημική τους σύσταση.

Ένα επιχείρημα συναφές με αυτό της διαθεωρητικής αναγωγής είναι γνωστό ως θεωρία της ταυτότητας σύμφωνα με την οποία παρόλο που οι νοητικοί όροι δεν μπορούν να αναχθούν σε φυσικούς όρους, δεν σημαίνει ότι τα αναφερόμενά τους είναι διαφορετικά. Η θεωρία της ταυτότητας λέει ότι τα νοητικά φαινόμενα είναι ταυτόσημα με καταστάσεις του εγκεφάλου, με την έννοια ότι για κάθε νοητικό κατηγορημα Μ υπάρχει ένα νευροφυσιολογικό κατηγορημα Π τέτοιο ώστε το Μ de facto δηλώνει το ίδιο είδος καταστάσεων του εγκεφάλου όπως και το Π, παρόλο που μεταξύ τους είναι δεν είναι ταυτόσημα. Προφανώς η θεωρία της ταυτότητας ισχύει αν ισχύει η απαίτηση της διαθεωρητικής αναγωγής για νόμους-γέφυρες που συνδέουν κάθε νοητικό κατηγορημα με ένα νευροβιολογικό κατηγορημα με τρόπο ώστε οι θεωρίες της ψυχολογίας να συνάγονται από την νευροφυσιολογία. Η πιο γνωστή ένσταση στην θεωρία της ταυτότητας ήρθε από τον Davidson ο οποίος υποστήριξε ότι κάθε νοητικό συμβάν είναι ταυτόσημο με κάποιο βιολογικό συμβάν παρόλο που δεν υπάρχουν ταυτότητες τύπων μεταξύ του νοητικού και του βιολογικού διότι οι νοητικές ιδιότητες δεν ανάγονται σε βιολογικές ιδιότητες αφού δεν υπάρχουν νόμοι-γέφυρες όπως τους προσδιορίζουν οι φυσικαλιστές. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι το νοητικό δεν εξαρτάται από το βιολογικό.

Η εισαγωγή των εννοιών της επίβασης (supervenience) και της πολλαπλής πραγμάτωσης έδωσε άλλη ώθηση στην παραπάνω συζήτηση καθώς μέσω αυτών επιχειρήθηκε αφενός να διατηρηθεί ο μονισμός (υπάρχει μόνο φυσική ύλη) και την ίδια στιγμή αμφισβητήθηκε η δυνατότητα της αναγωγής των ιδιοτήτων των νοητικών φαινομένων σε βιολογικά. Ειδικά η επίβαση θεωρήθηκε ως η πολλά υποσχόμενη έννοια πάνω στην οποία θα μπορούσε να δομηθεί αυτός ο μη αναγωγιστικός φυσικαλισμός. Η επίβαση πολύ απλά λέει ότι οι ιδιότητες και οι επιδράσεις των κοινωνικών ολότητων προκύπτουν (supervene upon) από τα άτομα και τις δράσεις τους. Η επίβαση περιγράφει μια σχέση οντολογικής εξάρτησης και μια σχέση περιγραφικής εξάρτησης. Το ότι τα ολιστικά κατηγορήματα εξαρτώνται από ατομικιστικές περιγραφές σημαίνει ότι 1) αν το ολιστικό κατηγορημα παρουσιάζεται σε μια περίπτωση αλλά όχι σε μια άλλη, θα πρέπει να υπάρχει κάποιο ατομικό κατηγορημα που παρουσιάζεται σε αυτή την περίπτωση και όχι στην άλλη και 2) ότι την εφαρμογή του ολιστικού κατηγορήματος την εγγυάται η εφαρμογή κάποιου ατομικού κατηγορήματος

Το επιχείρημα της επίβασης έδωσε ένα ισχυρό χτύπημα στις ολιστικές εξηγήσεις, καθώς προτείνει την θέση ότι οι κοινωνικές ιδιότητες αναδύονται από ατομικές ιδιότητες αν και μόνο αν δεν υπάρχει αλλαγή σε επίπεδο κοινωνικών ιδιοτήτων, εκτός αν υπάρχει επίσης αλλαγή στο επίπεδο των ατομικών ιδιοτήτων. Οι ατομικές ιδιότητες είναι αυτές που καθορίζουν ποιες θα είναι οι κοινωνικές ιδιότητες. Για παράδειγμα, ένα ποδοσφαιρικό σωματείο δεν μπορεί να μετασχηματιστεί σε ένα golf club παρά μόνο υπό τον όρο ότι αλλάξουν οι πεποιθήσεις των ανθρώπων και οι σχέσεις μεταξύ τους, αυτές είναι που καθορίζουν την ολιστική ιδιότητα ότι η συλλογικότητα αυτή είναι ένα ποδοσφαιρικό σωματείο. Με άλλα λόγια, η επίβαση περιγράφει το ότι οι κοινωνικές οντότητες εξαρτώνται από γεγονότα που αφορούν σε άτομα αλλά δεν είναι αναγκαίο να ανάγουμε τις δηλώσεις που αφορούν κοινωνικά φαινόμενα σε μια γλώσσα που αφορά άτομα. Ιδιότητες επιπέδου Α επιβαίνουν πάνω σε ιδιότητες επιπέδου Β αν και μόνο αν δεν υπάρχει διαφορά στο Α δίχως διαφορά στο Β.

Από την άλλη μεριά, το επιχείρημα της πολλαπλής πραγμάτωσης είναι στην ουσία ένα επιχείρημα ενάντια στην διαθεωρητική αναγωγή. Το επιχείρημα αυτό λέει ότι μια ολιστική περιγραφή μπορεί να αντικατασταθεί από μια περιγραφή ατομικιστική αλλά από πουθενά δεν είναι εγγυημένο ότι η εφαρμογή του ίδιου ολιστικού όρου σε διάφορα προσδιορισμένα συμβάντα μπορεί να αντικατασταθεί από μια μόνο ατομικιστική περιγραφή. Υπάρχουν πολλαπλές ατομικιστικές περιγραφές για τον ίδιο ολιστικό όρο. Με άλλα λόγια η απαίτηση της συνδεσιμότητας που προβάλλει η διαθεωρητική αναγωγή ακυρώνεται από το επιχείρημα της πολλαπλής πραγμάτωσης. Από την άλλη μεριά κάποιος που επιμένει ως αναγωγιστής θα

μπορούσε να ισχυριστεί ότι δεν θα ήταν ποτέ παράλογο ή απίθανο να περιγράψει με ατομικούς όρους τα κοινωνικά φαινόμενα. Για παράδειγμα, ο ορισμός μιας κοινωνικής ολότητας π.χ. μιας οργάνωσης μπορεί να εστιάσει στις αλληλεπιδράσεις των ατόμων που την αποτελούν ή στην αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων εντός και εκτός οργάνωσης. Μπορεί να δώσει κανείς ένα αναγωγιστικό ορισμό για την πρώτη περίπτωση αλλά όχι για την δεύτερη. Με άλλα λόγια μπορεί η οργάνωση να οφείλεται σε πολλά και διαφορετικά κίνητρα την ύπαρξή της, όμως δεν μπορεί να περιγραφεί μέσα από αυτά. Από τη στιγμή που υπάρχουν διαθέσιμες περιγραφές δεν υπάρχει απαγορευτικός λογος για να μην χρησιμοποιηθούν. Με απλά λόγια, ένας ολιστής περιγράφει ρόλους και προσδοκίες και ένας αναγωγιστής κίνητρα και με αυτό τον τρόπο μπορεί να πει ότι υπάρχουν πολλά κίνητρα στη βάση των οποίων οι άνθρωποι επιτελούν τους ρόλους τους. Όμως ακόμα και έτσι, ο αναγωγιστής μπορεί να περιγράψει σχέσεις δίχως να τους αναγνωρίζει οντολογική ύπαρξη. Για τους περισσότερους ολιστές όμως όπως ο Kincaid η δυσκολία των αναγωγιστών είναι αξεπέραστη διότι να μην έρθει όπως «καθηγητής» ή «ταμίας» αναφέρονται σε άτομα όμως η αληθοσιμιά της οποιας δήλωσης σχετίζεται με αυτούς θα πρέπει να λάβει υπόψη της κοινωνικές ολότητες όπως η εκπαίδευση ή η τράπεζα, διότι ούτε εκπαιδευτικοί ούτε ταμίες υπάρχουν χωρίς εκπαιδευτικά συστήματα και τράπεζες. Το να εξαλείψουμε τα κοινωνικά κατηγορήματα είναι μάλλον απίθανο.

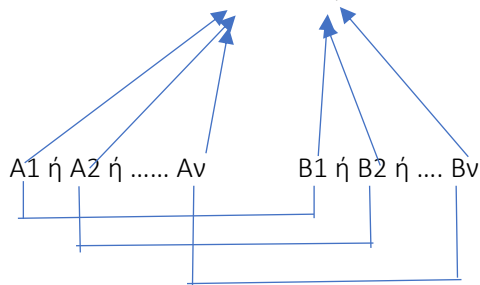
Το επιχείρημα της πολλαπλής πραγμάτωσης δεν αρνείται ότι ιδιότητες ανώτερου επιπέδου καθορίζονται από ιδιότητες κατώτερου επιπέδου αλλά τις θέσει ότι κάθε επιμέρους συμβάν που εξηγεί μια πιο σύνθετη επιστήμη, μπορεί επίσης να εξηγηθεί από μια κατώτερη και το ότι κάθε επιστήμη ανώτερου επιπέδου μπορεί να εξηγηθεί με τη χρήση νόμων από επιστήμες κατώτερου επιπέδου.

Το επιχείρημα της πολλαπλής πραγμάτωσης έχει διατυπωθεί από τον Fodor και έχει την εξής μορφή:

Γενίκευση σε ανώτερο επίπεδο:

$A \vee P \text{ τότε } Q$

Γενίκευση χαμηλότερου επιπέδου:

Το σχήμα αυτό δείχνει ότι οι ιδιότητες χαμηλότερου επιπέδου A_i και B_1 πραγμάτων P και Q αντίστοιχα. Η επιστήμη κατώτερου επιπέδου μας δίνει n νόμους καθένας από τους οποίους συνδέει το κατηγορούμενο A με το κατηγορούμενο B και αυτοί οι νόμοι μας λένε ότι πως ό,τι υπάρχει στο A υπάρχει και στο B . Άρα η ανώτερου επιπέδου ιδιότητα P είναι πολλαπλώς πραγματώσιμη, κάτι που σημαίνει ότι προκύπτει μια σχέση ταυτόχρονου καθορισμού και αυτό αναγκαστικά διότι αν κάτι έχει το A_1 στην t στιγμή έπεται ότι έχει και P την ίδια στιγμή, και αν έχει B_1 στην t στιγμή έπεται ότι έχει και Q την ίδια στιγμή. Πέρα όμως από αυτή την ασυμμετρία, υπάρχει και ένα άλλο πρόβλημα. Για ένα άτομο που έχει P ιδιότητα, δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια από τις A_1, A_2, \dots, A_n την πραγματώνει, άρα αντι για μια – προς – μια αντιστοίχιση, έχουμε πολλές προς μια. Δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια από τις ιδιότητες A_n πραγματώνεται στο σύστημα απλά γνωρίζοντας ότι το σύστημα έχει την ιδιότητα P και άρα δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποιες από τις ιδιότητες B_n έχει το σύστημα απλά γνωρίζοντας ότι έχει την ιδιότητα Q .

Ο Fodor διατυπώνει την ένστασή του μέσα από το επιχειρήμα της πολλαπλής πραγμάτωσης και έχει την εξής μορφή

- Οι επιστήμες ανώτερου επιπέδου περιγράφουν ιδιότητες που είναι πολλαπλώς πραγματώσιμες και παρέχουν καλές εξηγήσεις
- Αν μια ιδιότητα που περιγράφεται από επιστήμη σύνθετου επιπέδου πραγματώνεται πολλαπλώς σε πιο απλό επίπεδο, τότε η επιστήμη του απλού επιπέδου δεν θα μπορεί να εξηγήσει τα φαινόμενα που εξηγεί η επιστήμη του πιο σύνθετου επιπέδου
- Αν οι επιστήμες του πιο σύνθετου επιπέδου δίνουν καλές εξηγήσεις για φαινόμενα που οι επιστήμες του πιο απλού επιπέδου δεν μπορούν να εξηγήσουν, τότε το αναγωγισμός είναι ψευδής

Άρα, ο αναγωγισμός είναι ψευδής

Ένα επιπλέον σκεπτικό υπέρ της πολλαπλής πραγμάτωσης είναι ότι οι επιστήμες ανώτερου επιπέδου αποτυπώνουν «μοτίβα» τα οποία είναι άορατα για τις επιστήμες κατώτερου επιπέδου. Το κατηγορούμενο P δεν έχει το προτέρημα ότι εξηγεί κάτι που δεν εξηγεί το A1 αλλά ότι περιγράφει κάτι που δεν μπορεί να περιγράψει το A1. Το κατηγορούμενο P περιγράφει αυτό που έχουν κοινό όλες οι πραγματώσεις της ιδιότητας P. Το αν P τότε Q περιγράφει μια κανονικότητα την οποία αδυνατεί να συλλάβει η πρόταση "Αν (A1 ή A2 ή . . . or An) τότε (B1 ή B2 ή ... Bn)".

Όταν κάτι ανάγεται σε κάτι άλλο εννοούμε ότι κάποια ιδιότητα που παρατηρούμε σε ένα επίπεδο μπορεί να εξηγηθεί μέσα από ιδιότητες και δυναμικές του πιο κάτω επιπέδου. Όταν κάποιος «σπάσει» μια οντότητα στα μέρη από τα οποία αποτελείται, όλα όσα αφορούν την αρχική οντότητα μπορούν να βρεθούν στο άθροισμα των μερών. Όμως η πραγματικότητα δεν λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο. Όταν βλέπουμε ένα έργο τέχνης τα συναισθήματα που προκαλούνται οφείλονται στο σύνολο αυτού που προσλαμβάνουμε, ή αλλιώς, το αναδυόμενο σύνολο είναι αυτό που έχει την αιτιακή δύναμη να προκαλεί συναισθήματα. Όπως λέει ο Saywer, ο αναγωγισμός είναι μια κακή συνήθεια να προσπαθεί κανείς να απαντήσει στο ερώτημα «τι είναι αυτό», ρωτώντας «από τι αποτελείται», ως εάν το «είναι» της πρώτης πρότασης(τι είναι αυτό) να είναι ταυτόσημο με το «τι» της πρότασης «από τι αποτελείται», και από αυτό να συνάγει «τι είναι ικανό να κάνει», δηλαδή την αιτιακή επίδραση.

Στο σημείο αυτό είμαστε σε καλύτερη θέση να καταλάβουμε την έννοια της επίβασης ως την θέση ότι οι σχέσεις επιβαίνουν στις εγγενείς ιδιότητες των μερών της (relata). Με άλλα λόγια, επιβαίνουσες ή αναδυόμενες ιδιότητες εκδηλώνονται όταν και μόνο όταν πληρούνται συγκεκριμένες συνθήκες σε χαμηλότερο επίπεδο, δίχως όμως το αναδυόμενο να ανάγεται στο βασικό, παρόλο που εξαρτάται από το βασικό. Με άλλα λόγια, η επίβαση είναι μια σχέση εξάρτησης αλλά η σχέση ανάμεσα στα δυο επίπεδα είναι μη αναγωγιστική. Συνοπτικά, τρία είναι τα συστατικά της supervenience

Συμμεταβολή: επιβαίνουσες ιδιότητες μεταβάλλονται ταυτόχρονα με τις ιδιότητες βάσης. Ειδικότερα, η αδυναμία εντοπισμού των ιδιοτήτων βάσης σημαίνει την αδυναμία εντοπισμού της επιβαίνουσας ιδιότητας.

Εξάρτηση: οι επιβαίνουσες ιδιότητες εξαρτώνται ή καθορίζονται από τις ιδιότητες βάσης

Μη αναγωγισμότητα: η επίβαση είναι συμβατή με την μη αναγωγισμότητα των επιβαινουσών ιδιοτήτων στις ιδιότητες βάσης

Αυτό που δυσκολεύονται οι ατομικράτες να δεχθούν είναι το πως γίνεται κάτι (η κοινωνία) που είναι εξαρτημένο από κάτι άλλο (τα άτομα που την αποτελούν) να το εξηγεί. Το ότι αναγκάζομαστε να δεχθούμε την ύπαρξη των κοινωνικών γεγονότων επειδή δεν μπορούμε να κάνουμε διαφορετικά για να καταλάβουμε τη συμπεριφορά του ταμιά ή του ιερέα ή του εκπαιδευτικού, δεν σημαίνει ότι το άθροισμα των μερών είναι κάτι ποιοτικά διαφορετικά από τα μέρη, λένε οι ατομοκράτες. Από τη στιγμή που δεν υπάρχει κοινωνία δίχως άτομα, δεν μπορούμε να εξηγήσουμε τα ψυχολογικά γεγονότα με βάση την ύπαρξη ολοτήτων. Το πιο σωστό είναι να πούμε ότι δεν έχουμε εξήγηση αλλά κάτι που παραμένει ανεξήγητο, λένε οι ατομοκράτες. Η κοινωνική εξήγηση κατά τους ατομοκράτες είτε είναι αδιέξοδη είτε είναι αναγωγιστική. Η λύση της πολλαπλής πραγμάτωσης είναι η ιδέα ότι μπορεί και η κοινωνία να αποτελείται από άτομα, όμως είναι πάρα πολλοί και μεταξύ τους χασματικοί οι τρόποι με τους οποίους το κοινωνικό πραγματώνεται από το ατομικό ώστε η αναγωγή να είναι απίθανη

Ένα από τα σκεπτικά που στηρίζει την αξίωση αναγωγισμού είναι το ότι όταν δυο πράγματα μοιράζονται μια ιδιότητα, τότε μοιάζουν ως προς αυτή την ιδιότητα και άρα μπορούμε να προβούμε σε εξήγηση μέσω αυτής της ιδιότητας. Αλλιώς, τότε λέμε ότι δυο πράγματα μοιάζουν; Όταν έχουν μια ιδιότητα κοινή. Το ερώτημα παραμένει: υπο ποία έννοια και γιατί γεγονότα που αφορούν ολόκληρες εξαρτώνται από ή ανάγονται σε γεγονότα που αφορούν άτομα; Θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο ότι επειδή υπάρχει εξάρτηση αλλά όχι αναγωγή, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι χρειαζόμαστε θεωρητικές περιγραφές για το αναδυόμενο. Τα επιχειρήματα της πολλαπλής πραγμάτωσης και της επίβασης είναι επιχειρήματα που στηρίζουν τον λεγόμενο μη αναγωγιστικό φυσικαλισμό και την ανεξαρτησία των πιο σύνθετων επιστημών από τις πιο απλές προκειμένου να εξηγήσουμε φαινόμενα που ανήκουν σε αυτά τα πιο σύνθετα επίπεδα.

Η πιο γνωστή περίπτωση εφαρμογής της επιστημολογίας του μη αναγωγιστικού φυσικαλισμού στις ΚΕ είναι η πρόταση του Davidson για το αν και γιατί οι λόγοι που επικαλούνται οι άνθρωποι για να δράσουν είναι πραγματικά αίτια της δράσης. Εδώ η πρόθεση είναι αφενός να αναζητηθεί κάποιου είδους νομολογική αναγκαιότητα που να εξηγεί τις ανθρώπινες συμπεριφορές και αφετέρου να δοθεί ένα παράδειγμα όπου οι νοητικές ιδιότητες έχουν αιτιακή δύναμη. Το σκεπτικό αυτό κατά μια έννοια επαναφέρει τη σκέψη του Weber καθώς διατηρείται η θέση ότι η δράση διαφέρει από την απλή συμπεριφορά κατά το ότι την «ελέγχουμε» ή τέλος πάντως της δίνουμε ένα νόημα μέσω της σκέψης.

Συχνά εξηγούμε τις πράξεις γνωρίζοντας απλά τις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες του ατόμου πριν την πράξη, δηλαδή του λόγους που επικαλείται για την πράξη. Συνήθως αυτού του είδους η λογοδοσία έχει την μορφή «ο λόγος για τον οποίο έκανα το X είναι Λ». Η αναφορά σε πεποιθήσεις και επιθυμίες είναι το πρώτο βήμα για την εξήγηση στις ΚΕ και μπορεί να αποδοθεί ως εξής: αν ο X **θέλει** το Δ και **πιστεύει** ότι για να το πετύχει χρειάζεται το Α ως μέσο, τότε ο X **πράττει** το Α. Μ' άλλα λόγια, πρόκειται για την φόρμουλα που έχει την προτασιακή μορφή (Π): πεποίθηση + επιθυμία = δράση. Πρόκειται για ένα σχήμα του τύπου «Αν..Τότε» (αν επιθυμώ και πιστεύω το τάδε, τότε πράττω το τάδε) και είναι γενικεύσιμο ιστορικά και πολιτισμικά και μπορεί να έχει την μορφή Π

1. ο x θέλει το δ,
2. ο x πιστεύει ότι κάνοντας το α είναι το μέσο για να προκληθεί το δ
3. δεν υπάρχει άλλη δράση για να προκληθεί το δ υπό τις δεδομένες περιστάσεις
4. ο x δεν επιθυμεί να μην κάνει δ
5. ο x ξέρει πως να κάνει το α
6. ο x μπορεί να κάνει το α

Άρα

7. ο x πράττει το α.

Βεβαίως η παραπάνω δομή προϋποθέτει την χρήση του *ceteris paribus*, δηλαδή ότι ισχύει όταν εξωτερικοί παράγοντες που μπορεί να επιφέρουν τροποποιήσεις παραμένουν αμετάβλητοι. Οι οικονομολόγοι αποδίδουν την παραπάνω θεωρία ως «Θεωρία Ορθολογικής Επιλογής». Ταυτίζοντας τους λόγους με τις επιθυμίες και τις πεποιθήσεις, αυτό που εξηγεί ο κοινωνικός ερευνητής δεν είναι η «αιτία» με την έννοια που αποδίδουν στον όρο οι φυσικοί επιστήμονες, αλλά ο βαθμός στον οποίο η δράση του δρώντα αντανακλά τη δράση ενός ορθολογικού φορέα. Εδώ η σιωπηρή παραδοχή είναι ότι αν οι λόγοι προκαλούν τη δράση, τότε στόχος της κοινωνικής έρευνας είναι η αναζήτηση γενικεύσεων και νόμων (λίγο ή πολύ παρόμοιων με τους φυσικούς νόμους). Μ' άλλο λόγια, μέσω αυτής της φόρμουλας ο ερευνητής εισάγει μεν στον εξοπλισμό του μια ερμηνευτική ορολογία αλλά με απώτερο στόχο να οικοδομήσει θετικιστικού τύπου γενικεύσεις και νόμους, για τον απλό λόγο ότι μεταχειρίζεται τους λόγους σαν να είναι αιτίες. Θα πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι ναί μεν μεταχειριζόμαστε τους λόγους σαν να είναι αιτίες αλλά με στόχο να καταστεί μια πράξη κατανοήσιμη και να δείχνουν πότε μια πράξη είναι έλλογη ή όχι. Άρα στόχος των κοινωνικών επιστήμων δεν είναι η ανακάλυψη αιτίας και αποτελέσματος αλλά το να εξετάσουμε πότε μια δράση είναι ορθολογικώς κατανοήσιμη.

Όμως δεν είναι ξεκάθαρο πότε οι λόγοι είναι αιτία. Το πρόβλημα με την δημόδη ψυχολογία είναι ότι μπορεί να είναι πολλοί και αντιφατικοί οι λόγοι για τους οποίους ο δρων επιλέγει την τάδε δράση και όχι την άλλη, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται εντελώς η προβλεπτική ισχύς της φόρμουλας πεποίθηση + επιθυμία = δράση. Για παράδειγμα, έχουμε τη γενική δομή της φόρμουλας ως εξής:

η Μαρία θέλει το Δ (να εφαρμόσει καινοτόμες δράσεις στο σχολείο)

η Μαρία πιστεύει ότι το Α (το να επιμορφώνεται διαρκώς για σχετικά ζητήματα) είναι ο καλύτερος τρόπος να πετύχει το Δ

τότε, δεδομένου ότι ισχύει ότι

αν ο X **θέλει** το Δ και **πιστεύει** ότι για να το πετύχει χρειάζεται το Α ως μέσο, τότε ο X **πράττει** το Α.

άρα

η Μαρία πράγματι πράττει το Α (συμμετέχει σε επιμορφωτικές συναντήσεις)

Αυτό είναι το σκεπτικό που πρότεινε ο Davidson για την εξήγηση. Ο Davidson λέει ότι οι επιθυμίες δηλώνουν γενικά την θετική προδιάθεση ή στάση απέναντι σε κάτι, περιλαμβάνει «...wantings, urges, promptings, and a great variety of moral views, aesthetic principles, economic prejudices, social conventions, and public and private goals and values...» (Davidson, 1963, pp. 221–2). Το ζήτημα που υπάρχει εδώ είναι ότι οι επιθυμίες των ανθρώπων συχνά έχουν νόημα μόνο σε σχέση με τους πολιτισμικούς κανόνες της κοινωνίας. Για παράδειγμα πολλές φορές η «ζήλεια» ή η «απληστία» δεν αναφέρονται σε συγκεκριμένες επιθυμίες ή πεποιθήσεις αλλά σε πολιτισμικές αξίες από τις οποίες συνάγουμε τις επιθυμίες. Όσο πιο πολλά γνωρίζουμε για αυτές τις αξίες και τους κανόνες, τόσο πιο εύκολα εξηγούμε μια συγκεκριμένη δράση. Αν εφαρμόσουμε αυτό το σκεπτικό στην περίπτωση της Μαρίας, θα έχουμε το εξής αδιέξοδο. Είναι προφανές ότι η Μαρία ενδέχεται να παρευρίσκεται σε επιμορφωτικές συναντήσεις επειδή θέλει να γεμίσει το χρόνο της, επειδή θέλει να συναντήσει κάποιον με τον οποίο είναι ερωτευμένη, επειδή επίκειται αξιολόγηση σχολικής μονάδας, επειδή έχει αρκετό ελεύθερο χρόνο κτλ. Αν είναι αδύνατο να γνωρίσω όλους αυτούς τους λόγους είναι απίθανο να προβλέψω αν θα ξαναδώ και στο μέλλον τη Μαρία σε επιμορφωτικό

σεμινάριο. Ας δούμε ένα άλλο παράδειγμα. Ο Ανδρέας περπατά καθημερινά για να πάει στη δουλειά για λόγους αποταμίευσης, κάτι το οποίο όμως έχει ως μη ηθελημένη συνέπεια την βελτίωση της υγείας του.

Ο κατεξοχήν τρόπος που προτάθηκε από ψυχολόγους και οικονομολόγους για να στηρίξουν την προβλεπτικότητα της παραπάνω φόρμουλας ήταν να εκλεπτύνουν ακόμα περισσότερο τις τεχνικές μέτρησης των πεποιθήσεων και των επιθυμιών προκειμένου να διαφυλαχθεί η αξίωση νομοτέλειας της παραπάνω φόρμουλας. Πάνω σε αυτή την επιστημολογική βάση «χτίζουν» μέχρι και σήμερα όλη τους τη επιχειρηματολογία οι ψυχολόγοι που υιοθετούν κλίμακες μέτρησης στάσεων και οι οικονομολόγοι που επεξεργάζονται μοντέλα της προσφοράς και της ζήτησης. Όμως το πρόβλημα δεν είναι μόνο αυτό. Αν εφαρμόσουμε την λογική του Popper, από τη στιγμή που είναι αδύνατο να διαψεύσουμε την εν λόγω φόρμουλα, αυτόματα υπονομεύεται η επιστημονική της βάση εξ αρχής, καθώς αν είναι μη διαψεύσιμη τότε δεν μπορεί να μας παρέχει εμπειρική και επιστημονική γνώση. Άρα, συνεχίζει η κριτική όσων αμφισβητούν όλο αυτό το νατουραλιστικό επιχείρημα, οι εξηγήσεις για την ανθρώπινη δράση που παρέχουν όσοι υιοθετούν την εν λόγω φόρμουλα δεν είναι εμπειρικές, αλλά μάλλον ερμηνευτικές. Οι κοινωνικές επιστήμες μας βοηθούν να δούμε το νόημα των δράσεων που η Π εξηγεί. Η αδυναμία των κοινωνικών επιστημών να κάνουν προβλέψεις δεν είναι ένδειξη επιστημονικής αποτυχίας αλλά μάλλον αντανακλά το ότι έχουν διαφορετική λογική και σκοπούς από τις φυσικές επιστήμες. Αυτό δείχνει ότι συχνά υπάρχουν συνέπειες οι οποίες δεν υπήρχαν ως προθέσεις πριν η δράση λάβει χώρα. Επιπλέον, είναι γνωστές οι κριτικές που έχουν ασκηθεί στην θεωρία της ορθολογικής επιλογής. Η πιο έντονη έχει να κάνει με το εξής. Είπαμε ότι η Π έχει ως παραδοχή την ιδέα ότι ο άνθρωπος είναι ένα ορθολογικό ον με τις εξής έννοιες

1. Οι άνθρωποι επιδιώκουν την μεγιστοποίηση των κερδών που θα έχουν από τις επιλογές που θα κάνουν
2. Οι άνθρωποι κάνουν επιλογές οι οποίες είναι βασισμένες στην ιδιοτέλεια (self interest)
3. Οι επιλογές τους υλοποιούνται μετά από μια αυστηρή διαδικασία επεξεργασίας και συλλογής των πληροφοριών
4. Υπάρχει μια διαδικασία εξέτασης εναλλακτικών επιλογών η οποία είναι και αυτή εξ ολοκλήρου ορθολογική

Οι Foskett & Hemsley-Brown (1999) αμφισβητούν μια προς μια τις εν λόγω παραδοχές με τα εξής επιχειρήματα. Ως προς το 1, ενώ μια τέτοια παραδοχή μπορεί να υποστηριχθεί ότι έχει βάση στην περίπτωση αγοράς αυτοκινήτου, αντίθετα, στο χώρο της εκπαίδευσης είναι δύσκολο να προβλέψει κανείς τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα μιας επιλογής γιατί δεν είναι απτά. Από τη στιγμή που μια τέτοια απόφαση είναι πλήρως εξαρτημένη από ένα μακροπρόθεσμο μέλλον, έπεται ότι μεσολαβούν κοινωνικοί, πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες οι καθιστούν δύσκολη την πρόβλεψη της ανταποδοτικότητας. Ως προς την παραδοχή 2, Οι Foskett and Hemsley-Brown επισημαίνουν ότι η ιδιοτέλεια είναι ένας κοινωνικά φορτισμένος όρος του οποίου το περιεχόμενο καθορίζεται εξ ολοκλήρου από συνθήκες εξωτερικές από το άτομο. Ως εκ τούτου, η έμφαση δεν θα πρέπει να είναι στο άτομο αλλά στην κατάσταση μέσα στην οποία ορίζεται η ιδιοτέλεια. Ως προς την παραδοχή 3, θεωρούν ότι στην πράξη είναι εξαιρετικά αμφίβολο το πόσο αυστηρή και επιμελής θα είναι η επεξεργασία και συλλογή πληροφοριών, για τον απλό λόγο ότι οι άνθρωποι θα αισθανθούν σύγχυση από την πολλαπλότητα των πληροφοριών, κούραση και δαπάνη χρόνου και, άρα, δεν θα επιμείνουν. Τέλος, τις περισσότερες φορές οι άνθρωποι φέρονται ανορθολογικά σε σύγκριση με τα κριτήρια των οικονομολόγων για τον απλό λόγο ότι υπάρχουν εξωτερικά εμπόδια και αδυνατούν να επεξεργαστούν εναλλακτικές επιλογές.

Πέραν τούτων όμως, η ίδια η ιδέα ότι ο κατεχοχόν τρόπος εξήγησης των επιλογών των ανθρώπων είναι η έννοια της ορθολογικότητας έχει αμφισβητηθεί και σε θεωρητικό επίπεδο, καθώς έχει υποστηριχθεί ότι υπάρχουν πέντε παράγοντες οι οποίοι εξηγούν γιατί είναι ανεδαφικό να θεωρούμε ότι οι καθημερινοί άνθρωποι είναι (ή πρέπει να είναι) τέλει ορθολογικοί δρώντες. Οι παράγοντες αυτοί είναι η αυτοεκτίμηση, το πόσο αναστρέψιμη είναι η απόφαση, τα «εννοιολογικά εμπόδια», η αδράνεια (inertia) και η «ασυμφωνία» (Parri 2014). Άνθρωποι με χαμηλή αυτοεκτίμηση οι οποίοι αισθάνονται ανασφαλείς για τους εαυτούς και νοιάζονται συνεχώς για το τι θα πουν οι άλλοι, δύσκολα μπορεί να πει κανείς ότι μπορεί να εμπλακούν στη διαδικασία ορθολογικής λήψης απόφασης, έτσι όπως την περιγράφουν οι οικονομολόγοι. Φανταστείτε έναν τέτοιο έφηβο οποίος συνεχώς βομβαρδίζεται από γονείς, καθηγητές, φίλους και ΜΜΕ για τα «επαγγέλματα του μέλλοντος». Πόσο πιθανό είναι να ακολουθήσει τα στάδια ορθολογικότητας που προαναφέραμε;

Επιπλέον, είναι πιθανό όσο πιο αναστρέψιμη είναι η απόφαση τόσο πιο επιφάνεια να είναι η αναζήτηση εναλλακτικών επιλογών. Ακόμα πιο σημαντικά είναι τα «εννοιολογικά εμπόδια» τα οποία δυσχεράνουν την αναζήτηση πληροφοριών. Τέτοια εμπόδια συνήθως είναι τα οικογενειακά στερεότυπα και αξίες για συγκεκριμένα επαγγέλματα, σχολές, περιοχές φοίτησης ή καθηγητές, τα οποία καθιστούν τον έφηβο αδιάφορο (Information blind) απέναντι σε πληροφορίες που αφορούν όλα τα παραπάνω. Το επόμενο εμπόδιο, αυτό της «αδράνειας» (Inertia) αναφέρεται στο ότι πολλοί έφηβοι για κάποιους λόγους έχουν αποφασίσει πολύ νωρίς για τις μεταλυκειακές τους επιλογές, με αποτέλεσμα να εμμένουν σε αυτή την απόφαση και να μην αναζητούν εναλλακτικές επιλογές, παρά μόνο αν κάποιο ξαφνικό και απρόβλεπτο γεγονός ακυρώσει αυτή την στοχοπροσήλωση. Τέλος η «γνωστική ασυμφωνία» αναφέρεται στο ότι συχνά οι έφηβοι έχουν πεποιθήσεις οι οποίες μεταξύ είναι ασύνδετες και μη συμφιλίωσιμες. Η ασυμφωνία αυτή επίσης μπορεί να αφορά στην αναντιστοιχία ανάμεσα σε αυτό προσδοκούσε ο έφηβος ότι θα συναντήσει στο πανεπιστήμιο και σε αυτό που βιώνει όταν εισάγεται σε αυτό. Μια συχνή απάντηση στη γνωστική ασυμφωνία είναι η αποφυγή της λήψης απόφασης και η αναποφασιστικότητα ή το να μεταφέρουν το βάρος αυτής της ευθύνης σε άλλους τρίτους.

Πέρα όμως από τις αδυναμίες που έχει η θεωρία της ορθολογικής επιλογής, υπάρχουν και σοβαρές ενστάσεις στην ίδια την φόρμουλα Π οι οποίες έχουν την προέλευσή τους στην Ερμηνευτική κοινωνική οντολογία. Ας δούμε λίγο τη δομή αυτών των ενστάσεων. Ο λόγος για τον οποίο η Π δεν επιδέχεται διάψευσης, λένε οι της Ερμηνευτικής, είναι διότι πρόκειται για μια αναλυτική κρίση, ενώ οι υποστηρικτές της την μεταχειρίζονται εσφαλμένα ως συνθετική, δηλ ως εμπειρική κρίση. Ειδικότερα, αν η Π είναι συνθετική κρίση δέχεται αληθοτιμή, δηλ μπορεί να δηλώνει μια αιτιακή σχέση η οποία τώρα μπορεί να είναι αληθής και μετά να αποδειχθεί ψευδής, υπο το φως νέων δεδομένων. Όμως, το λάθος των φιλοσόφων που συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την Π σαν να είναι εμπειρικός νόμος είναι σαν να λένε ότι η πρόταση «οι αξύριστοι για καιρό, έχουν μούσι», μας εξηγεί γιατί ο Δημήτρης έχει μούσι. Το να είναι κανείς αξύριστος για καιρό και να έχει μούσι υπακούει σε μια λογικά αναγκαία σχέση, με την έννοια ότι δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετικά (κάποιος που έχει μούσι εξ ορισμού έχει καιρό να ξυριστεί). Η σύγχυση των φιλοσόφων αυτών είναι ότι μπερδεύουν τον ορισμό με την γενίκευση και λαθεμένα ταυτίζουν το εξηγητέο με το εξηγήσιμο, δηλαδή το γιατί ο Δημήτρης έχει μούσι το ταυτίζουν με το ότι είναι για καιρό αξύριστος. Μ άλλα λόγια, λαθεμένα θεωρούν ότι η σχέση επιθυμίας, πεποίθησης και δράσης είναι μια εμπειρική γενίκευση, ενώ στην ουσία δεν είναι τίποτε άλλο από μια λογικά αναγκαία σχέση. Η Π δεν είναι προϊόν πειραματισμού, συλλογής δεδομένων ή εμπειρικής έρευνας, αλλά μια λογική αρχή που αντλούμε από την ψυχολογία του κοινού νου και αντανακλά την ιδέα που έχουμε για το πώς δρα ο άνθρωπος γενικά.

Για να επανέλθουμε στο παράδειγμα, είναι λογικά αναγκαίο το να συσχετίσω την παρουσία της Μαρίας σε επιμορφωτικά σεμινάρια με την επιθυμία της να επιμορφωθεί, με

την έννοια ότι δεν μπορούμε να περιγράψουμε το τι κάνει ένας άνθρωπος δίχως να υποθέσουμε την ύπαρξη επιθυμιών και πεποιθήσεων. Μ άλλα λόγια, δεν μπορώ να περιγράψω μια πεποίθηση δίχως να κάνω αναφορά στα αποτελέσματά της, δηλαδή στη δράση με την οποία η πεποίθηση συνδέεται. Από τη στιγμή, συνεχίζει το εν λόγω επιχείρημα, που δεν έχω διαφορετικές περιγραφές για να μιλήσω για τις πεποιθήσεις/επιθυμίες και τις δράσεις, δεν μπορώ να κάνω αιτιακές κρίσεις του είδους «όταν παρατηρώ το Α, υπάρχει και το Β» και άρα οι γενικεύσεις που τα συνδέουν δεν είναι νόμοι του είδους «το Α προκαλεί το Β». Είναι τελείως λάθος το να προσπαθώ να επαληθεύω εμπειρικά αυτή τη σύνδεση, αφού η εν λόγω συσχέτιση είναι λογικά αναγκαία και μόνο, είναι ένας ορισμός και όχι εμπειρική γενίκευση ή νόμος που επιδέχεται βελτίωσης ή απόρριψης.

Παρόλα αυτά, το παραπάνω επιχείρημα μπορεί να οδηγήσει στη θέση ότι οι κοινωνικές επιστήμες δεν μπορούν να αξιώνουν γενικεύσεις. Όσοι υποστηρίζουν την χρησιμότητα της Π και δέχονται ότι πράγματι είναι λάθος να αντιμετωπίζω τον ορισμό ως εμπειρικό νόμο, εν τούτοις καταλήγουν στο ακραίο συμπέρασμα ότι, πέρα από λογικά αναγκαία, η σχέση ανάμεσα σε πεποιθήσεις/επιθυμίες και δράσεις δεν είναι σε καμία περίπτωση εμπειρική. Όμως είναι ένα πράγμα να περιγράψω τη δράση και άλλο πράγμα να περιγράψω τις επιθυμίες/πεποιθήσεις. Το ότι είναι λογική η σχέση μεταξύ πεποίθηση/επιθυμίας και δράσης, αυτό δεν σημαίνει ότι το ένα δεν προκαλεί το άλλο και ότι δεν μπορώ να περιγράψω μια κατάσταση που να προκαλεί μια δράση ή ένα γεγονός. Όταν χρησιμοποιούμε την ίδια περιγραφή και για τις δράσεις και για τις επιθυμίες/πεποιθήσεις, όντως οδηγούμαι σε ταυτολογία και γενικεύω αυτό που έχω προϋποθέσει, δηλαδή τον ορισμό. Αυτό συμβαίνει με πάρα πολλές έρευνες που χρησιμοποιούν ποσοτικούς δείκτες για μετατρέψουν σε items τους ορισμούς που οι ίδιοι οι ερευνητές δίνουν στους «λόγους», με αποτέλεσμα να καταλήγουν σε ταυτολογία. Αντίθετα, όταν χρησιμοποιώ άλλη περιγραφή για τη δράση και άλλη για τις επιθυμίες/πεποιθήσεις, τότε μπορώ να αξιώσω ότι τα δυο συνδέονται εμπειρικά. Για παράδειγμα, όντως δεν λέω πολλά αν πω ότι «Δημήτρης έχει μούσι επειδή είναι για καιρό αξύριστος». Λέω κάτι περισσότερο αν ισχυριστώ ότι «ο Δημήτρης έχει μούσι λόγω της ταύτισής του με το τάδε είδος μουσικής για το οποίο το να έχει κανείς μούσι είναι σύμβολο ένταξης».

Άρα, το γνωσιολογικό διακύβευμα είναι το εξής: μπορώ να έχω άλλες περιγραφές για τις πεποιθήσεις/επιθυμίες και άλλες για τις δράσεις, προκειμένου να αξιώσω την ύπαρξη αιτιακών συνδέσεων μεταξύ τους; Όσοι δίνουν αρνητική απάντηση, καταλήγουν στο να απορρίπτουν τελείως τη διάκριση μεταξύ λόγων και αιτίων και να αναζητούν στη βιολογία ή στο DNA (βλέπε γνωσιακή επιστήμη ή νευροεπιστήμες) τούς προς ανακάλυψη νόμους της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Αντίθετα, όσοι απαντούν καταφατικά και υποστηρίζουν το ερμηνευτικό επιχείρημα, προσπαθούν να αναδείξουν σε τι ακριβώς έγκειται η επεξηγηματική αξία της Π. Ας δούμε τα δυσεπίλυτα ζητήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν όσοι δίνουν καταφατική απάντηση.

Οι υποστηρικτές της Π δέχονται ότι οι λόγοι (επιθυμίες και πεποιθήσεις) εξηγούν τη δράση με την έννοια ότι της δίνουν νόημα. Εδώ το νόημα δεν θεωρείται ότι εκπορεύεται από κάποιο εσωτερικό ψυχολογικό σύμπαν, αλλά ότι είναι το αποτέλεσμα του βαθμού στον οποίο οι λόγοι ακολουθούν κάποιο πολιτισμικό κανόνα και κινητοποιούν τη δράση. Με την ίδια λογική που η κατανόηση ενός κειμένου προϋποθέτει όχι τα βιογραφικά κίνητρα του φορέα αλλά τους κειμενικούς κανόνες που πλαισιώνουν το αντίστοιχο κειμενικό είδος, έτσι και η ανθρώπινη δράση προϋποθέτει την κατανόηση των πολιτισμικών κανόνων που μορφοποιούν τους λόγους που κινητοποιούν τη δράση του. Μ άλλα λόγια, οι πολιτισμικοί κανόνες αντανάκλονται στο αποβλεπτικό περιεχόμενο των πεποιθήσεων και των επιθυμιών που κινητοποιούν τη δράση και, άρα, με αυτή την έννοια οι λόγοι εξηγούν τη δράση, δηλ την καθιστούν κατανοητή. Ως εκ τούτου, το σύνολο της ανθρώπινης δράσης είναι ένα ζήτημα του να ακολουθεί κανείς κανόνες και στόχος της κοινωνικής επιστήμης είναι το να ανακαλύψει αυτούς τους κανόνες.

Στην συλλογιστική αυτή, η Π αντιμετωπίζεται όχι ως νόμος αλλά ως κανόνας, πρώτον διότι ο κανόνας μπορεί να παραβιαστεί ενώ ο νόμος όχι (η πέτρα όταν την αφήσω από τα χέρια μου δεν μπορεί να πει «δεν πέφτω») και δεύτερον διότι αν παραβιαστεί τιμωρείται. Ως εκ τούτου, η βασική τους διαφορά έγκειται στο ότι ο κανόνας είναι δυνατό να παραβιαστεί δίχως όμως να χάσει την επεξηγηματική του ισχύ ως κανόνας, ενώ, αντίθετα, στην περίπτωση του νόμου/γενίκευσης με τη θετικιστική έννοια, οι περιπτώσεις παραβίασης είναι ένδειξη ότι ο κανόνας παύει να ισχύει, ή τουλάχιστον χρειάζεται σοβαρής ανασκευής. Πάνω σε αυτή τη συλλογιστική πατούν οι της ερμηνευτικής και θεωρούν ότι το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών έχει διαφορετικό οντολογικό στάτους από τις φυσικές και άρα όχι μόνο δεν μπορούμε να κάνουμε προβλέψεις και γενικεύσεις αλλά ούτε και θα πρέπει να είναι ο στόχος τους κάτι τέτοιο. Ως εκ τούτου, η επιτυχία της εξήγησης δεν κρίνεται από το βαθμό προβλεψιμότητας που περιέχει αλλά από το βαθμό στον οποίο έχουν αποκωδικοποιηθεί σωστά οι πολιτισμικοί κανόνες που πλαισιώνουν το αποβλεπτικό περιεχόμενο των λόγων του φορέα. Εδώ είναι που αρχίζει μια μεγάλη συζήτηση για τον επιστημονικό χαρακτήρα της κοινωνικής επιστήμης και αυτό διότι όσοι θεωρούν ότι οι κοινωνικές επιστήμες θα πρέπει να λειτουργούν όπως οι φυσικές, εγείρουν δυο πολύ κρίσιμες ενστάσεις: Α) αν τα νοήματα είναι κατά βάση ζητήματα που αφορούν στο τι συμβαίνει μέσα στα κεφάλια μας, τότε δεν υπάρχει αντικειμενικό κριτήριο για να κρίνω ποια κοινωνικο-επιστημονική θεωρία τα ερμηνεύει καλύτερα, ή αλλιώς, δεν έχω κριτήρια για να κρίνω την περίπτωση που δυο ανταγωνιστικές θεωρίες ερμηνεύουν διαφορετικά το ίδιο φαινόμενο. Β) το ερμηνευτικό παραπάνω επιχείρημα έχει μια αξία για τους κοινωνικούς ανθρωπολόγους που μελετούν μη δυτικές κοινωνίες και, πράγματι, η κατανόηση των πολιτισμικών κανόνων που καθορίζουν τις δομές και τις σχέσεις τους έχει υψηλή επεξηγηματική ισχύ. Όμως στην περίπτωση των δυτικών κοινωνιών αυτό που θα ανακαλύψει ο κοινωνικός επιστήμονας, είναι κάτι που ήδη γνωρίζουμε, αφού όταν ανακαλύπτουμε τους πολιτισμικούς κανόνες της δικής μας κοινωνίας δεν ανακαλύπτουμε τίποτε βαθύτερο και καινούργιο για τον τρόπο λειτουργίας της και, άρα, οδηγούμαστε στην ανακάλυψη της κοινοτοπίας ή του τετριμμένου. Αφού εξετάσαμε τις αδυναμίες και τα αδιέξοδα του αναγωγισμού μέσα από επιχειρήματα της φιλοσοφίας του νου και της Ερμηνευτικής κοινωνικής θεωρίας, ας περάσουμε στην κοινωνική οντολογία του αναδυτισμού και στις προεκτάσεις του στην επιστημολογία της αιτιακής εξήγησης.

3. Η κοινωνική οντολογία του αναδυτισμού και η καθοδική αιτιότητα

Η φιλοσοφία του αναδυτισμού αποτελεί μια γενικότερη θεώρηση για την εξέλιξη του σύμπαντος και για την ανάπτυξή του μέσα από σχηματισμούς υλικών στοιχείων οι οποίοι καθώς εξελίσσονται γίνονται όλο και πιο πολύπλοκοι. Σε αυτή τη διαδικασία, οι σχηματισμοί οργανώνονται με έναν ιεραρχικό τρόπο καθώς όσο πιο σύνθετοι είναι οι σχηματισμοί των μερών τόσο πιο ψηλά είναι σε ιεραρχικό επίπεδο σε σχέση με σχηματισμούς πιο απλής σύνθεσης. Όμως το ζήτημα που προκαλεί διαφωνίες είναι το πως γίνεται στους σχηματισμούς ανώτερου επιπέδου να αναδύονται ιδιότητες και συμπεριφορές που δεν υπήρχαν σε σχηματισμούς πιο απλού επιπέδου. Για τους φιλοσόφους του αναδυτισμού, τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των πιο σύνθετων σχηματισμών δεν μπορούν να συναχθούν από τη γνώση των συστατικών των μερών τους. Αντίθετα, για τους φιλοσόφους που προτάσσουν την ιδέα του μηχανισμού, τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των πιο σύνθετων σχηματισμών μπορούν να κατανοηθούν μέσα από τη γνώση των μηχανισμών που διέπουν τη συμπεριφορά των επιμέρους συστατικών του σχηματισμού, ιδωμένα ξεχωριστά. Όμως αυτή η θέση αντιμετωπίζει με έναν αθροιστικό τρόπο τον σχηματισμό και την σχέση που διέπει τα μέρη. Μια ιδιότητα της ολότητας είναι αθροιστική όταν εξαρτάται από τις ιδιότητες των μερών της με έναν πολύ ισχυρό και ατομικιστικό τρόπο (Art emergence non aggregativity) και όταν παραμένει η ίδια κάτω από οποιαδήποτε αντικατάσταση υπάρξει σε ένα από τα συστατικά της ολότητας (ή αλλιώς, τα μέρη είναι αντικαταστάσιμα). Αντίθετα, σύμφωνα με

τον Humpreys (Art how properties emerge) αυτό που συμβαίνει όταν οντότητες σχετίζονται είναι ότι μεταξύ των ιδιοτήτων τους δημιουργείται ένα είδος όσμωσης (fusion) μέσα από την οποία αναδύεται η νέα ιδιότητα της ολότητας. Με αυτή την έννοια, η αναδύομενη ιδιότητα δεν επιβαίνει απλώς πάνω στις ιδιότητες των μερών αλλά είναι κάτι εντελώς νέο ως ιδιότητα. Ως εκ τούτου, μια ιδιότητα K ενός συστήματος T το οποίο αποτελείται από τα επιμέρους συστατικά Σ1, Σ2, Σ3... Σn και τα οποία διέπονται από μια συγκεκριμένη σχέση P μεταξύ τους, είναι αναδύομενη όταν δεν μπορεί να αποδειχθεί με νόμους της φυσικής ότι συστήματα που έχουν την ίδια συγκρότηση με το T παρουσιάζουν την K. (BOOK emergence reduction fak causation sel 12). Όταν υπάρχει ανάδυση, οι εκφράσεις των ιδιοτήτων των μερών σχεδόν εξαφανίζονται άπαξ και αναδυθεί η ιδιότητα του πιο σύνθετου επιπέδου.

Είναι προφανές τώρα για ποιους λόγους ο αναγωγισμός είναι τελείως αντίθετος με τον αναδυτισμό, καθώς ο αναγωγισμός θεωρεί ότι κάθε ιδιότητα που παρουσιάζει ένας σχηματισμός ανώτερου επιπέδου, πραγματώνεται χάρη στις ιδιότητες που έχουν τα μέρη του ιδωμένα ξεχωριστά. Με απλά λόγια αυτό σημαίνει ότι οι ιδιότητες που έχουν οι θεσμοί και οι κοινωνικές ομάδες οφείλονται στις ιδιότητες των ατόμων που τους αποτελούν. Αντίθετα, ο αναδυτισμός μας παρέχει μια ιδέα για το πως συνδέεται το μέρος με το όλο και με ποιο τρόπο μπορούν να σχετίζονται οι οντότητες που αποτελούν μια ολότητα. Το να είναι κανείς «σύζυγος» είναι μια ιδιότητα που προϋποθέτει την ολότητα «παντρεμένο ζευγάρι» ιδωμένη όμως ως σχέση και όχι ως ξεχωριστές οντότητες. Η ιδιότητα μιας ολότητας είναι αποτέλεσμα της σχέσης που συνάπτουν τα μέρη. Για τους αναδυτιστές, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, οι αναδύομενες ιδιότητες είναι νέες (δεν υπήρχαν πριν τη σχέση, αυτό είναι το οντολογικό νόημα της ανάδυσης) και μη προβλέψιμες (δεν μπορούν να προβλεφθούν από τη γνώση των μερών, αυτό είναι το επιστημολογικό νόημα της ανάδυσης). Αυτό που λένε οι αναδυτιστές είναι ότι η σχέση κάνει τη διαφορά με την έννοια ότι μια ιδιότητα της ολότητας είναι αναδύομενη όταν δεν μπορεί να αναχθεί στις μη σχεσιακά διαμορφωμένες ιδιότητες των μερών. Με άλλα λόγια, οι αναδύομενες ιδιότητες είναι σχεσιακές ιδιότητες.

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε τις διαφορετικές οπτικές των φιλοσόφων που πριμοδοτούν την επιστημολογική προσέγγιση του αναδυτισμού από εκείνες που πριμοδοτούν την οντολογική θεώρηση του αναδυτισμού. Σε γενικές γραμμές οι βασικές ιδέες του επιστημολογικού αναδυτισμού (ο οποίος για αυτό το λόγο ονομάζεται ήπιος) είναι η μη προβλεψιμότητα που αναφέραμε και η ιδέα ότι οι αναδύομενες ιδιότητες είναι ιδιότητες της ολότητας οι οποίες μπορούν να περιγράψουν από αντίστοιχες επιστήμες οι νόμοι των οποίων δεν μπορούν να αναχθούν στις επιστήμες του πιο απλού επιπέδου (το επιχείρημα αυτό το είδαμε στον Fodor). Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι η μη προβλεψιμότητα παραπέμπει στο ότι σε μακροσκοπικό επίπεδο δεν μπορεί να προβλεφθούν οι μακρο-ιδιότητες του συστήματος ή της ολότητας λόγω της καθοδικής αιτιότητας και της διαμόρφωσης νέων σχηματισμών. Περισσότερα επ αυτού θα πούμε στη συνέχεια όταν θα αναφερθούμε στον αναδυτισμό της Archer. Παρόλα αυτά, η νέα αναδύομενη ιδιότητα της ολότητας, αν και δεν μπορεί να προβλεφθεί εκ των προτέρων, μπορεί να εξηγηθεί εκ των υστέρων από την δομή του σχηματισμού των μερών που συγκροτούν την ολότητα. Αντίθετα, για τους οντολογικούς αναδυτιστές η νέα αναδύομενη ιδιότητα είναι εντελώς νέου τύπου ιδιότητα που δεν μπορεί να εξηγηθεί από τον σχηματισμό των μερών.

Την παραπάνω διάκριση μεταξύ επιστημολογικού και οντολογικού αναδυτισμού θα την βρούμε και ως διαφορά μεταξύ ήπιου και ισχυρού αναδυτισμού. Στον ήπιο αναδυτισμό, γνωρίζοντας την δομή της σχέσης που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ των οντοτήτων κατώτερου επιπέδου, μπορούμε να προβλέψουμε την αιτιακή δύναμη της αναδύομενης ιδιότητας, ενώ

στον ισχυρό αναδυτισμό η αιτιακή της δύναμη δεν είναι αναγωγική πουθενά. Εδώ είναι χρήσιμο να αναφέρουμε την θέση του Wimsatt καθώς έχει προτείνει μια μέση λύση μεταξύ αυτών των θέσεων (Art Bhaskar Bunge SOS). Ισχυρίζεται ότι αν ένα σύστημα παρουσιάζει ιδιότητες αθροιστικού χαρακτήρα, τότε αυτές ποιοτικά είναι σταθερές, ακόμα και αν 1) τα μέρη του συστήματος αντικαθίσταται μεταξύ τους ή τοποθετούνται σε διαφορετικές θέσεις, 2) προστίθενται διαφορετικά και νέα μέρη, 3) το σύστημα αποσυναρμολογείται και επαναδομείται και 4) δεν υπάρχουν αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μερών. Με αυτή την έννοια, μια ιδιότητα του συστήματος είναι αθροιστική και όχι αναδυτιστική αν παραμένει σταθερή κάτω από αυτές τις συνθήκες. Ο Wimsatt προχωρεί στην έξυπνη κίνηση πηγαίνοντας ανάποδα, δηλαδή λέγοντας ότι μια συστημική ιδιότητα είναι συστημική όταν κάποια από αυτές τις συνθήκες ακυρώνεται και ότι μια ιδιότητα του συστήματος είναι αναδυτιστική όταν εξαρτάται από την μορφή των σχέσεων που έχουν τα μέρη της και, ως εκ τούτου, δεν εξαρτάται από τις ιδιότητες των μερών της. Για άλλη μια φορά, ακόμα και σε αυτή την μετριοπαθή θεώρηση του αναδυτισμού, η σχέση κάνει τη διαφορά, όχι οι ιδιότητες των μερών.

Στο ίδιο πνεύμα, η ανάλυση του Bunge για την σχέση ως συνθήκη της ανάδυσης είναι πιο κοντά στον επιστημολογικό αναδυτισμό. Σύμφωνα με τον Bunge, δυο είναι οι τρόποι δια των οποίων τα πράγματα μπορούν να σχετιστούν μεταξύ τους: είτε μέσω της συσχέτισης (association), είτε μέσω του συνδυασμού (combination). Στην συσχέτιση, τα πράγματα που σχετίζονται μεταξύ τους δεν έχουν συνοχή και το καθένα από αυτά είναι ανταλλάξιμο δίχως να υπάρχει πρόβλημα στη σχέση. Επίσης, η σχέση μέρους/όλου έχει την εξής μορφή: το Α είναι μέρος του Β παρά το ότι το Α δεν προσθέτει τίποτα στο Β. Άρα όταν το Α και το Β σχετίζονται, η φύση τους δεν αλλάζει. Αντίθετα, στην σχέση συνδυασμού όταν δυο οντότητες αλληλεπιδρούν αναδύεται μια νέα οντότητα η οποία έχει ιδιότητες τις οποίες δεν έχουν τα μέρη από τα οποία προήλθε. Οι ολότητες δεν μοιάζουν με τα μέρη τους και σε αυτή την περίπτωση οι ιδιότητες της ολότητας είναι αναδυόμενες. Γι αυτό και η σχέση συνδυασμού δεν είναι αθροιστικής φύσης, κυρίως για τρεις λόγους. Πρώτον, αυτό το οποίο συγκροτεί τη σχέση του Α και του Β δεν είναι το Α και το Β ξεχωριστά αλλά οι αναδυόμενες ιδιότητες της ίδιας της σχέσης οι οποίες έχουν τη δύναμη να επηρεάζουν το Α και το Β. Δεύτερον, οι σχέσεις συνδυασμού είναι πιο σταθερές από τις αθροιστικές συσχετίσεις διότι έχουν μεγαλύτερη συνοχή και τρίτον οι σχέσεις συνδυασμού χρειάζονται χρόνο για να παραχθεί η νέα αναδυόμενη ιδιότητα. Οι συστημικές ιδιότητες προέρχονται από το είδος του συνδυασμού μεταξύ των μερών. Εδώ η ανάδυση έχει δυο έννοιες: περιγράφει την ποιοτικά καινούργια ιδιότητα του πιο σύνθετου και ανώτερου επιπέδου η οποία γεννιέται από την σχέση των μερών του κατώτερου επιπέδου και δηλώνει ότι η αναδυόμενη ιδιότητα είναι μη προβλεπόμενη από τις ιδιότητες των μερών ξεχωριστά. Είναι χαρακτηριστική η ομοιότητα της θέσης του Bunge με αυτή του Humphrey στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω όπου η ανάδυση γ' γίνεται κατανοητή με όρους όσμωσης. Θυμίζουμε ότι για τον Humphrey οι αναδυόμενες ιδιότητες προέρχονται από την αλληλεπίδραση (ώσμωση) μεταξύ των ιδιοτήτων των μερών και η οποία είναι νομολογικά αναγκαία για την ύπαρξη τους. Οι οντότητες που αλληλεπιδρούν και συνιστούν μέρη της ώσμωσης χάνουν σημαντικό μέρος της αιτιακής τους δύναμης και παύουν να υπάρχουν ως διακριτές οντότητες και οι αναδυόμενες χαρακτηρίζονται από νέες αιτιακές δυνάμεις.

Παρόλα αυτά, τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι τα πιο σύνθετα οντολογικά επίπεδα δεν επικοινωνούν με τα πιο απλά οντολογικά επίπεδα ή ότι τα πρώτα είναι οντολογικά ανεξάρτητα από τα δεύτερα. Όπως λέει ο Bunge, "δεν υπάρχει ανάδυση εκ του μηδενός, τα πάντα αναδύονται από κάτι, όπως είναι οι αλληλεπιδράσεις των μερών του συστήματος ή οι αλληλεπιδράσεις των μερών του με το περιβάλλον» (28). Από αυτές τις οντολογικές ιδέες έπεται

ότι θα πρέπει να μελετάμε τις σχεσιακές ιδιότητες που αναδύονται σε κάθε επίπεδο και ότι το πιο κρίσιμο σημείο της ανάδυσης είναι η δομή ή η μορφή της σχέσης. Γι αυτό και η μορφή της σχέσης κάνει τη διαφορά διότι από αυτήν εξαρτώνται οι αναδύμενες ιδιότητες του επιπέδου. Να τονίσουμε εδώ ότι η λέξη «δομή» δεν είναι κάποια οντότητα όπως το σύστημα αλλά ιδιότητα που αποδίδεται σε ολότητες όπως είναι το σύστημα. Είναι εμπειρικό το ζήτημα το εάν και με ποιο τρόπο η μορφή της σχέσης «δένει» τα άτομα και έχει και αιτιακές επιδράσεις, όχι φιλοσοφικό. Γι αυτό και η φιλοσοφία του αναδυτισμού δίνει μεγάλη έμφαση στην έννοια του μηχανισμού δια των οποίων εξηγείται η ανάδυση. Αν και θα αφιερώσουμε ειδική ενότητα στους μηχανισμούς, προς το παρόν μπορούμε να δούμε με ποιο τρόπο ο Bunge ορίζει τους μηχανισμούς: «ο μηχανισμός είναι ένα σύνολο διαδικασιών ενός συστήματος δια των οποίων επιφέρονται συγκεκριμένες αλλαγές στο σύστημα ως ολότητα» (31). Σε κάθε περίπτωση, ο αναδυτισμός είναι μια κοινωνική οντολογία άμεσα συνυφασμένη με την καθοδική αιτιότητα και με τις αιτιακές δυνάμεις των αναδύμενων ιδιοτήτων.

Παρόλο που στο άκουσμα της λέξης «σύστημα» πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες είναι έτοιμοι να ανιδράσουν αρνητικά, ο αναδυτισμός που προτείνει ο Bunge γίνεται κατανοητός μέσα από την οπτική του «συστήματος». Σε αντίθεση με τον ατομικισμό των αναγωγιστών, ο συστημικός αναδυτισμός του Bunge αντιμετωπίζει την κοινωνία ως σύστημα αποτελούμενο από άτομα που αλληλεπιδρούν και τα οποία είναι οργανωμένα σε συστήματα ή σε δίκτυα. Δεν είναι τυχαίο ότι όλοι μας ανήκουμε ταυτόχρονα σε διάφορους κύκλους, για να θυμηθούμε τον Simmel, από τους πλέον στοιχειώδεις και μικρούς όπως η οικογένεια και τα δίκτυα συγγένειας μέχρι τις «φαντασιακές κοινότητες» όπως τα έθνη ή οι ομάδες του facebook. Όμως τα πλαίσια και οι αλληλεπιδράσεις δεν είναι ουρανοκατέβατες αλλά λαμβάνουν χώρα μέσα σε συστήματα και γι αυτό το λόγο οι κοινωνικοί επιστήμονες θα πρέπει να μελετούν τους κοινωνικούς δεσμούς και τις ιδιότητες των σχέσεων που διατηρούν τα συστήματα όπως δομή, συνοχή, σταθερότητα, διαστρωμάτωση, συναρμογή, καταμερισμό εργασίας ή κατανομή πόρων, οι οποίες δεν είναι ιδιότητες των ατόμων. Οι αναδύμενες ιδιότητες του συστήματος είναι οντολογικά εξαρτημένες από το ότι αποτελούν μέρος του συστήματος ως ολότητας, όπως είναι για παράδειγμα τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που σχετίζονται με την κατοχή συγκεκριμένων θέσεων. Με άλλα λόγια, για τον Bunge οι αναδύμενες ιδιότητες, ως ιδιότητες που δεν κατέχουν τα συστατικά από τα οποία προήλθαν, είναι ιδιότητες των συστημάτων τα οποία έχουν τα εξής στοιχεία: την Σύνθεση (την συλλογή των μερών), το Περιβάλλον (οντότητες με τις οποίες αλληλοεπιδρά το σύστημα ή τα μέρη του), την Δομή (την οργάνωση της σχέσης των μερών) και τους Μηχανισμούς (διαδικασίες που ξεδιπλώνονται εντός των σχέσεων και κάνουν το σύστημα να έχει συγκεκριμένες ιδιότητες). Τούτη η θεώρηση, που αποδίδεται με τα αρχικά των συστατικών της (ΣΠΔΜ), προσεγγίζει τα συστήματα ως ανοιχτές οντότητες τα οποία είναι ευεπίφορα στην αλλαγή είτε ανάλογα με τις αλληλεπιδράσεις με άλλα συστήματα είτε σε σχέση με εσωτερικές συγκρούσεις εντός των μερών τους. Παρά τη συστημική αυτή θεώρηση του αναδυτισμού, ο Bunge όπως και άλλοι αναδυτιστές όπως ο Bhaskar και η Archer, δεν αδιαφορούν για την επίδραση που μπορεί να ασκούν στην λειτουργία του συστήματος οι πεποιθήσεις των ανθρώπων που αποτελούν μέρη του, ανεξάρτητα από αν αυτές είναι σωστές ή λάθος. Όμως η εξήγηση αυτών των πεποιθήσεων ή της συμπεριφοράς θα πρέπει να γίνει σε σχέση με την θέση που κατέχει το άτομο τόσο εντός της ιεραρχίας του συστήματος όσο και σε σχέση με την συμμετοχή του σε κύκλους άλλων συστημάτων. Το κρίσιμο για τον Bunge είναι η ανάλυση του είδους του δεσμού που διέπει τις σχέσεις (π.χ. αν είναι σχέσεις ανταγωνισμού, συνεργασίας ή άλλο)

Από τη μέχρι τώρα συζήτηση έχει φανεί ότι η φιλοσοφία του αναδυτισμού δεσμεύεται σε τρεις ιδέες, πρώτον, την σωματοποιημένη κοινωνική οντολογία, δεύτερον την ανάδυση νέων

και μη προβλέψιμων ιδιοτήτων 'σύνθετου επιπέδου που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση ιδιοτήτων του κατώτερου επιπέδου και τρίτον την αιτιακή επίδραση που ασκούν οι ανώτερου επιπέδου ιδιότητες στα μέρη από τα οποία προήλθαν. Αυτή η τρίτη ιδέα περί αιτιακής αυτονομίας των αναδυόμενων ιδιοτήτων είναι που προκαλεί τις μεγαλύτερες αντιδράσεις και διαφοροποιήσεις. Η πιο γνωστή ένσταση προέρχεται από τον Kim ο οποίος, εκτός του ότι προωθεί την ιδέα ότι οι αναδυόμενες ιδιότητες είναι επιφανιόμενες και όχι πραγματικές, αρνείται την καθοδική αιτιότητα έτσι όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τους υποστηρικτές του μη αναγωγιστικού φυσικαλισμού. Για τον Kim κάθε αιτιακή επίδραση που έχει η αναδυόμενη ιδιότητα A1 σε μια άλλη αναδυόμενη ιδιότητα A2 οφείλεται στο ότι η A1 έχει ενεργοποιήσει την ιδιότητα χαμηλότερου επιπέδου K2 από την οποία έχει αναδυθεί η A2. Άρα η πραγματική αιτία είναι η ιδιότητα κατώτερου επιπέδου K2. Πρόκειται για ένα επιχείρημα που είναι γνωστό ως «επιχείρημα του αιτιακού αποκλεισμού» το οποίο βασίζεται στο αντιγεγονικό σκεπτικό ότι αν δεν υπάρχει η ιδιότητα κατώτερου επιπέδου K2 πάνω στην οποία επιβαίνει η ιδιότητα ανώτερου επιπέδου A2, αυτή η τελευταία δεν θα μπορούσε να έχει αιτιακή επίδραση. Άρα η A1 θα πρέπει να αποκλειστεί ως η πραγματική αιτία της A2. Με άλλα λόγια οι αναδυόμενες ιδιότητες δεν έχουν από μόνες τους αιτιακές δυνάμεις παρά μόνο εξαιτίας των αιτιακών δυνάμεων των ιδιοτήτων του κατώτερου επιπέδου.

Όμως στο επιχείρημα του Kim υπάρχει μια αντίφαση. Ας την δούμε λίγο πιο αναλυτικά. Είπαμε ότι ενώ ο φυσικαλισμός βασίζεται στην θεωρία της ταυτότητας, δηλ στο ότι οι νοητικές ιδιότητες είναι ταυτόσημες με τις φυσικές ιδιότητες (γνωστή και ως token identity thesis), η ιδέα της πολλαπλής πραγμάτωσης αμφισβητεί αυτή την θεωρία και προωθεί την ιδέα των διακριτών τύπων, δηλ ότι οι ιδιότητες νοητικού επιπέδου είναι διακριτές από τις ιδιότητες φυσικού επιπέδου. Η θέση περί διακριτότητας, όπως είδαμε, υποστηρίζεται από την επίβαση, σύμφωνα με την οποία «οι νοητικές ιδιότητες επιβαίνουν πάνω στις φυσικές με την έννοια ότι, αναγκαστικά, για κάθε σύστημα (οργανισμό) χ και νοητική ιδιότητα N, όταν η N δειγματοποιείται στο χ την χρονική στιγμή t , το χ έχει μια φυσική ιδιότητα Φ την ίδια χρονική στιγμή τέτοια ώστε αναγκαστικά οτιδήποτε έχει Φ να έχει και N. Όμως δεν μπορεί την ίδια χρονική στιγμή να ισχύει και η επίβαση και η διακριτότητα τύπων γιατί είναι αντιφατικό. Γι αυτό και ο Kim κατέληξε στην αρχή του αποκλεισμού, προκειμένου να αποκλείσει την καθοδική αιτιότητα ως πραγματική αιτιότητα. Ας το δούμε με ένα παράδειγμα

Υποθέτουμε ότι ένα νοητικό συμβάν N (χαμηλή αυτοεκτίμηση) θα μπορούσε να είναι αίτιο την χρονική στιγμή t_1 για να ένα βιοφυσικό συμβάν Φ (απώλεια όρεξης για φαγητό) την χρονική στιγμή t_2 . Δεδομένης της επίβασης, υποθέτουμε ότι υπάρχει ένα άλλο βιοφυσικό συμβάν το οποίο επίσης είναι υποψήφιο ως αίτιο του Φ , δηλαδή ένα βιοφυσικό συμβάν K πάνω στο οποίο το N επιβαίνει. Όμως αν δεχθούμε την απόρριψη της θεωρίας της ταυτότητας μέσω της διακριτότητας τύπων, το K και το N δεν είναι τα ίδια συμβάντα. Η λύση του Kim είναι το να πει ότι το N είναι επιφανιόμενο αίτιο και ότι το πραγματικό είναι το K. Έτσι όμως επιστρέφει στον παραδοσιακό αναγωγισμό. Για πολλούς φιλοσόφους η επίβαση μάλλον στηρίζει την ανοδική αιτιότητα από τις βασικές στις αναδυόμενες ιδιότητες, παρά το ανάποδο, δηλαδή την καθοδική αιτιότητα. Επίσης αν δεχθούμε την πολλαπλή πραγμάτωση, δηλαδή ότι η A1 έχει πολλές K που την πραγματώνουν, και δεν έχουμε γνώση ποια από τις K πραγματώνει την A1, πως μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι K ιδιότητες είναι οι αιτιακοί δημιουργοί της αναδυόμενης ιδιότητας, αν δεν θεωρήσουμε ότι η σχέση κάνει την διαφορά; Το πρόβλημα με άλλα λόγια είναι ότι αν οι αναδυόμενες ιδιότητες έχουν αιτιακή αυτονομία, θα πρέπει να έχουν και οντολογική αυτονομία. Ενώ οι αναγωγιστές φυσικαλιστές αρνούνται και τα δυο είδη αυτονομίας στις ανώτερου επιπέδου ιδιότητες, οι μη αναγωγιστές φυσικαλιστές επιχειρούν να συμφιλιώσουν τον οντολογικό μονισμό με τον δυισμό ιδιοτήτων. Θυμίζουμε ότι ο μη

αναγωγιστικός φυσικαλισμός υποστηρίζει κάτι το οποίο από μια πρώτη άποψη μπορεί να δείχνει αντιφατικό: ότι δεν μπορεί να υπάρξει αλλαγή στο νοητικό (ή κοινωνικό) επίπεδο δίχως να υπάρξει αλλαγή στον βιοχημικό (ή ψυχολογικό) επίπεδο (άρα το πρώτο εξαρτάται από το δεύτερο), αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι μπορούμε να ανάγουμε το πρώτο στο δεύτερο (δυσισμός ιδιοτήτων). Πως όμως είναι δυνατό κάτι που είναι εξαρτημένο από κάτι άλλο να το επηρεάζει αιτιακά;

4 Η εξήγηση μέσω του μηχανισμού

Η συζήτηση για τους μηχανισμούς έχει νόημα στο βαθμό που προσεγγίζει κανείς το ζήτημα της αιτιότητας οντολογικά, δηλαδή θέτοντας το ερώτημα «ποια είναι η φύση της αιτιακής σχέσης;» δια του οποίου εξετάζονται τα χαρακτηριστικά του κόσμου που καθιστούν αληθείς τους αιτιακούς μας ισχυρισμούς. Το ερώτημα δηλαδή τίθεται σε σχέση με τα ήδη των πραγμάτων τα οποία είναι αίτια (*relata*) και με το ποιες συνθήκες απαιτούνται για να συνδέεται το αίτιο με το αποτέλεσμα. Στο σκεπτικό αυτό η αιτιότητα είναι μια οντολογική κατηγορία με την έννοια ότι αποτελεί μέρος της επίπλωσης του κόσμου. Χαρακτηριστική είναι η θέση του Bunge για τον οποίο τα *relata* τα οποία συνδέονται μέσω της αιτιακής σχέσης είναι συμβάντα του κόσμου, δηλαδή αλλαγές που συμβαίνουν στην κατάσταση ενός συστήματος. Με άλλα λόγια, αυτό που συνδέει ο μηχανισμός είναι αλλαγές που συμβαίνουν. Η αιτιότητα αφορά την δημιουργία ενός νέου συμβάντος το οποίο προκαλείται αιτιακά μέσω της ενεργοποίησης διάφορων μηχανισμών. Σε καμία περίπτωση πάντως ο Bunge δεν ταυτίζει την αιτιότητα με τις σταθερές συζεύξεις του Hume.

Η έννοια του μηχανισμού τα τελευταία χρόνια είναι η πιο πολυσυζητημένη στο χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης διότι θεωρείται ως η πλέον θεμελιακή προκειμένου να διατυπωθεί μια προσέγγιση της αιτιότητας η οποία δεν θα πάσχει από τις αδυναμίες της Χιουμιανής αιτιότητας. Αρχικά να διευκρινίσουμε ότι δεν υπάρχει μια και μοναδική θεώρηση του αιτιακού μηχανισμού διότι είναι μια έννοια που έχει συστηματοποιηθεί το τέλος του 20 αιώνα και από ερευνητές που ασκού διάφορες επιστήμες και πρωτίστως την βιολογία και όχι την φυσική. Η έμφαση πλέον δεν είναι στην ενοποίηση των επιστημών αλλά σε διαδικασίες ανακάλυψης μηχανισμών δια των οποίων κάτι συμβαίνει. Αν και η έννοια του μηχανισμού προέρχεται από την μηχανιστική φιλοσοφία του 17^{ου} αιώνα, στις μέρες δεν γίνεται αποδεκτή η μεταφυσική θεώρηση της τότε εποχής. Επίσης, θα πρέπει να διευκρινίσουμε εξ αρχής ότι η ιδέα του αιτιακού μηχανισμού βρίσκεται σε αντίθετη κατεύθυνση με τις παραλλαγές της Χιουμιανής αιτιότητας που αναπτύξαμε στην πρώτη ενότητα διότι ο αιτιακός μηχανισμός δεν μας λέει κάτι για την πρόταση «το Ψ συνέβη επειδή 'όταν χ, τότε ψ' συνιστά νόμο» καθώς δεν μας πληροφορεί για το «πως». Ένας τρόπος να ταξινομήσουμε τις θεωρίες περί μηχανισμού είναι με το να λάβουμε υπόψη τα συστατικά τους. Σύμφωνα με μια αντίληψη, τα συστατικά αυτά είναι αφενός οντότητες που αποτελούν μέρη του μηχανισμού και αφετέρου δραστηριότητες και αλληλεπιδράσεις στις οποίες αυτές οι οντότητες εμπλέκονται. Στις μέρες μας οι τέσσερις πιο γνωστοί ορισμοί των μηχανισμών είναι οι εξής:

- MDC: οι μηχανισμοί είναι οντότητες και δραστηριότητες οργανωμένες έτσι ώστε να προκαλούν μοτιβοποιημένες αλλαγές από τις αρχικές στις τελικές συνθήκες (2000: 3)
- Glennan «Ο μηχανισμός είναι ένα πολύπλοκο σύστημα που προκαλεί μια συμπεριφορά μέσω της αλληλεπίδρασης ενός αριθμού μερών, αλληλεπίδραση η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί από άμεσες, σταθερές και σχετικές με αλλαγές γενικεύσεις» (2002: S344).

- Bechtel and Abrahamsen: «Ο μηχανισμός είναι μια δομή που επιτελεί μια λειτουργία χάρη στα συστατικά του, τις λειτουργίες του και χάρη στην οργάνωσή τους. Η οργανωμένη λειτουργία του μηχανισμού είναι υπεύθυνη για ένα ή παραπάνω φαινόμενα» (2005: 423).
- Για τους Illari and Williamson ένας πιο συμπεριληπτικός ορισμός είναι ο εξής: «ο μηχανισμός ενός φαινομένου αποτελείται από οντότητες και δραστηριότητες οργανωμένες με τρόπο ώστε να είναι υπεύθυνες για ένα φαινόμενο (2012: 120)

Ο Art Illari causation fak causation θεωρεί ότι θα πρέπει να αποφεύγεται η προσέγγιση της φράσης «οι μηχανισμοί είναι υπεύθυνοι για ένα φαινόμενο» υπό το πρίσμα της έννοιας της λειτουργίας διότι παραπέμπει σε φυσική επιλογή ή σε κάποιου είδους σχεδιασμό, ενώ η έννοια του μηχανισμού που προτείνει είναι να τον δούμε ως «χαρακτηριστική δραστηριότητα». Επιπλέον, μιλώντας για «ευθύνη» εννοείται κάτι αντιγεγονικό καθώς το φαινόμενο είναι είτε κάτι που πράγματι συνέβη ή που θα μπορούσε να συμβεί (modal) και με αυτή την έννοια ο μηχανισμός δεν έχει ντετερμινιστικές παραδοχές ούτε παράγει πάντα «μοτιβοποιημένες αλλαγές».

Θα πρέπει να τονίσουμε ότι τις περισσότερες φορές η έμφαση δεν είναι τόσο στην επαναληψιμότητα του μηχανισμού (περίπτωση 1) όσο στο ότι οι μηχανισμοί μπορούν να εντοπιστούν μια φορά ή με μη επαναλήψιμο ή pattern like τρόπο. Craver and Darden (2013) έχουν υποστηρίξει ότι άλλες φορές οι μηχανισμοί στηρίζουν ένα φαινόμενο και άλλες το παράγουν. Στην πρώτη περίπτωση το φαινόμενο αποτελείται από συλλογικές δραστηριότητες και αλληλεπιδράσεις των μερών του και γι αυτό το λόγο τα φαινόμενα αυτά ονομάζονται συγκροτητικά. Στη δεύτερη περίπτωση το φαινόμενο είναι το αιτιακό αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων και των αλληλεπιδράσεων των μερών του μηχανισμού, δεν συγκροτείται από αυτά. Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, οι μηχανισμοί μπορούν να ταξινομηθούν ανάλογα με 1) τα είδη των φαινομένων για τα οποία είναι υπεύθυνοι, 2) με τα είδη των οντοτήτων, των δραστηριοτήτων και των αλληλεπιδράσεων που τους συνθέτουν, 3) με τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι οντότητες, δραστηριότητες και πρακτικές είναι οργανωμένοι και 4) με τον τρόπο με τον οποίο δημιουργήθηκε και έχει τις συγκεκριμένες ιδιότητες.

Οι παραπάνω ορισμοί έχουν συγκεκριμένες εστιάσεις οι οποίες αξίζει να σχολιαστούν. Αρχικά ο πρώτος ορισμός δίνει έμφαση στις αλλαγές δια των οποίων κάτι αρχίζει ή τελειώνει ένα φαινόμενο, εστιάζοντας στο πως ένα φαινόμενο παράγεται ή διατηρείται. Το φαινόμενο μπορεί να είναι μια κατάσταση, μια δραστηριότητα, ένα συμβάν και μπορεί να εξετάζεται το πώς δουλεύει κάτι (π.χ. μνήμη). Για τον πρώτο ορισμό οι μηχανισμοί λειτουργούν “πάντα ή σχεδόν πάντα με τον ίδιο τρόπο κάτω από τις ίδιες συνθήκες» όμως όπως προαναφέραμε από αυτή την δήλωση δεν θα πρέπει να αποκλείονται περιπτώσεις όπου οι μηχανισμοί λειτουργούν για μια φορά ή να έχει μια αντιγεγονική ανάγνωση του τύπου «σε ίδια συνθήκες, ο μηχανισμός παράγει πιθανά το ίδιο αποτέλεσμα». Ένα δεύτερο σημείο που θα πρέπει να συγκρατήσουμε είναι ότι είναι δύσκολο να πούμε αν ο μηχανισμός εντοπίζεται στο επιμέρους ή στο όλο. Ως προς το ζήτημα της αιτιακής επίδρασης, για κάποιους αυτή γίνεται αντιληπτή ως μεταβίβαση (transmission) (Salmon, θα αναφερθούμε στην επόμενη ενότητα) με την έννοια ότι δυο αιτιακές διαδικασίες αλληλοεπιδρούν όταν διασταυρώνονται σε χώρο-χρόνο και ανταλλάσσουν κάτι (ποσότητες π.χ.). Μέσα σε αυτή την προοπτική η αιτιακή επίδραση είναι και τοπική – Local (διασταυρώνονται διαδικασίες) και ενική – singular (πραγματώνεται σε συγκεκριμένες αιτιακές διαδικασίες). Παρόλα αυτά πρόκειται για μια αντίληψη που δεν γίνεται αποδεκτή συχνά λόγω του ότι δεν έχει εφαρμογή στις μη βασικές επιστήμες όπως η βιολογία όπου συχνά ένας μηχανισμός δουλεύει όταν αποσύρουμε το αίτιο ή το αποτρέπουμε.

Να υπογραμμίσουμε εδώ ότι οι μηχανισμοί μπορεί να προσεγγιστούν υπό το πρίσμα του Εμπειρισμού ή του ορθολογισμού, δηλ ως κρυμμένες συνδέσεις της Χιουμιανής σταθερής σύζευξης ή ως αντιγεγονική αιτιακή επίδραση με την έννοια ότι οι μηχανισμοί είναι μεταβλητές που κάνουν την διαφορά στις τιμές μιας άλλης μεταβλητής. Παρόλα αυτά εξηγήσαμε ότι η Χιουμιανή θεώρηση του αιτιακού μηχανισμού σε καμία περίπτωση δεν προσυπογράφει την ιδέα ότι οι αιτιακοί μηχανισμοί περιγράφουν δυνάμεις του κόσμου που παράγουν κάτι, μια ιδέα την οποία βρίσκουμε σε νέο-Αριστοτελικές θεωρίες του αναδυτισμού που αναπτύξαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Είτε στην εμπειριστική είτε στην ορθολογική τους εκδοχή, οι αιτιακοί μηχανισμοί, όταν αντιμετωπίζονται ως μεταβλητές, προσεγγίζονται υπό το πρίσμα της αντιγεγονικής εξάρτησης της παρεμβασιοκρατικής θεωρίας του Woodward και παραμένουν στο πεδίο των εργαλειακών θεωριών του μηχανισμού, ενώ όταν προσεγγίζουμε τους μηχανισμούς ως δυνάμεις που παράγουν κάτι ή που επιφέρουν πραγματικές αλλαγές, τότε μπαίνουμε στο πεδίο των αναδυστικών θεωριών του μηχανισμού.

Ένα τρίτο σημείο που θίγεται στους παραπάνω ορισμούς είναι το ζήτημα της οργάνωσης το οποίο αφορά το πώς τα μέρη ενός μηχανισμού αλληλεπιδρούν και σχηματίζουν ένα όλο. Εδώ η αντίθεση είναι με την αντίληψη ότι τα μέρη του οργανισμού απλώς αθροίζονται υπό την έννοια ότι κάθε μέρος είναι υποκαταστάσιμο (intersubstituted) από ένα άλλο με τρόπο ώστε υπό οποιαδήποτε αλληλεπίδραση ή σχηματισμό, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Η ολότητα μπορεί να αποσυντεθεί και να επανασυναρμολογηθεί δίχως να διαταραχθεί η συμπεριφορά της ολότητας, ενώ η ιδιότητα του όλου αλλάζει με ευθύγραμμο τρόπο καθώς προσθέτουμε και αφαιρούμε συγκεκριμένα μέρη. Με αυτή την έννοια, σε αυτή την αθροιστική προσέγγιση η οργάνωση δεν παίζει κανένα ρόλο στην ιδιότητες της ολότητας. Αντίθετα, η Fagan (2012, 2013) είναι υπέρ ενός είδους αναδυτισμού καθώς πριμοδοτεί την μορφή της σχέσης μεταξύ των μερών του μηχανισμού δια της οποίας επηρεάζεται το σύνολο του συστήματος. Αυτή η αλληλεξάρτηση και το «από κοινού» (jointness) είναι άμεσα συνυφασμένη με την στρωματοποιημένη οντολογία του αναδυτισμού και οι μηχανισμοί γίνονται αντιληπτοί αντιστοίχως. Ειδικότερα, ένας μηχανισμός μπορεί να είναι μέρος ενός άλλου μηχανισμού και την ίδια στιγμή η οργάνωση που διέπει τα μέρη του πρώτου μηχανισμού να επηρεάζει τον τρόπο λειτουργίας του δεύτερου (Craver 2007).

Όσοι αναζητούν μηχανισμούς ενδιαφέρονται για μηχανισμούς τύπου (δηλαδή για επαναληψιμότητες), όχι για χωροχρονικά εντοπισμένους μηχανισμούς (token mechanisms) οι οποίοι δεν έχουν σχέση με νόμους και είναι δύσκολο να αξιώσουν γενίκευση. Η επαναληψιμότητα αναφέρεται είτε στο ότι ένας μηχανισμός πραγματώνεται μέσω ενός φαινομένου σε διαφορετικές περιπτώσεις και το φαινόμενο φανερώνεται μέσα από πολλαπλές εκφράσεις του ίδιου τύπου μηχανισμού είτε ως χωροχρονικά εντοπισμένοι μηχανισμοί όπου μπορούν με επαναληψιμο τρόπο να προκαλούν το ίδιο είδος φαινομένου. Απόρροια αυτής της θέσης είναι ότι με τον τρόπο αυτό δεν μπορεί να υπάρξει αιτιακή επίδραση μεταξύ διαφορετικών επιπέδων, υπό την έννοια ότι δεν μπορούν να υπάρξουν αιτιακές σχέσεις μεταξύ της συμπεριφοράς ενός μηχανισμού και στις δραστηριότητες των μερών τα οποία από κοινού συγκροτούν αυτή τη συμπεριφορά (Craver and Bechtel 2007).

Όπως είδαμε στη συζήτηση για τον αναδυτισμό, το γεγονός ότι φαινόμενα με μηχανισμούς σύνθετου επιπέδου εξαρτώνται από την οργάνωση των μερών του, σημαίνει ότι οι δραστηριότητες/ιδιότητες της ολότητας δεν είναι απλά αθροίσματα των ιδιοτήτων/δραστηριοτήτων των μερών, ενώ αναγνωρίζεται η δυνατότητα τού να μην μπορούμε να προβλέψουμε τις ιδιότητες ή τη συμπεριφορά της ολότητας από τη γνώση των μερών. Αυτή η προσέγγιση του μηχανισμού έχει δυο θετικά, πρώτον, δεν είναι ευάλωτη στον ντετερμινισμό και τον αναγωγισμό διότι οι μηχανισμοί μπορούν να εντοπιστούν σε πολλά

επίπεδα, ανάλογα με το explanandum και το επεξηγηματικό πλαίσιο και δεύτερον οι μηχανισμοί δεν μπορούν να ταυτίζονται πλέον με τις μεταφορές της «μηχανής» διότι οι μηχανές έχουν σχεδιαστή και μπορεί να είναι παθητικές (ένα ρολόι είναι μηχανή ακόμα και όταν δεν δουλεύει) ενώ ο μηχανισμός έχει μια παραγωγική όψη, παράγει κάτι. Σε κάθε περίπτωση όμως οι μηχανισμοί δεν είναι

1. Οντότητες ή αντικείμενα διότι οι μηχανισμοί κάνουν πράγματα, αν ένας μηχανισμός δεν κάνει κάτι δεν είναι μηχανισμός.
2. Συσχετίσεις διότι οι μηχανισμοί εξηγούν τις συσχετίσεις
3. Συναγωγές, λόγοι δράσεις και επιχειρήματα αυτά συνιστούν λογικές σχέσεις και όχι αιτιακές
4. Σχέσεις λογικής αναγκαιότητας δεν είναι μηχανισμοί διότι αυτές οι σχέσεις ισχύουν σε όλους τους πιθανούς κόσμους και δεν εξαρτώνται από την αιτιακή δομή αυτού του κόσμου

Για τον Glenan οι μηχανισμοί είναι σύνολα που αποτελούνται από απλούστερα πράγματα ή συστατικά τα οποία μπορεί να είναι είτε μέρη είτε αλληλεπιδράσεις ή οντότητες και δραστηριότητες. Οι μηχανισμοί πρέπει να έχουν και τα δυο αυτά στοιχεία. Οι οντότητες και οι δραστηριότητες είναι μέρους της επίπλωσης του κόσμου και της αιτιακής του δομής. Οι δραστηριότητες επίσης έχουν δρώντες (όταν υπάρχει ώθηση, υπάρχει κάτι που ωθεί και κάτι που ωθείται) και από την άλλη μεριά οι οντότητες κάνουν κάτι, έχουν δηλαδή δυνάμεις. Για είναι οι δραστηριότητες αιτιακές θα πρέπει

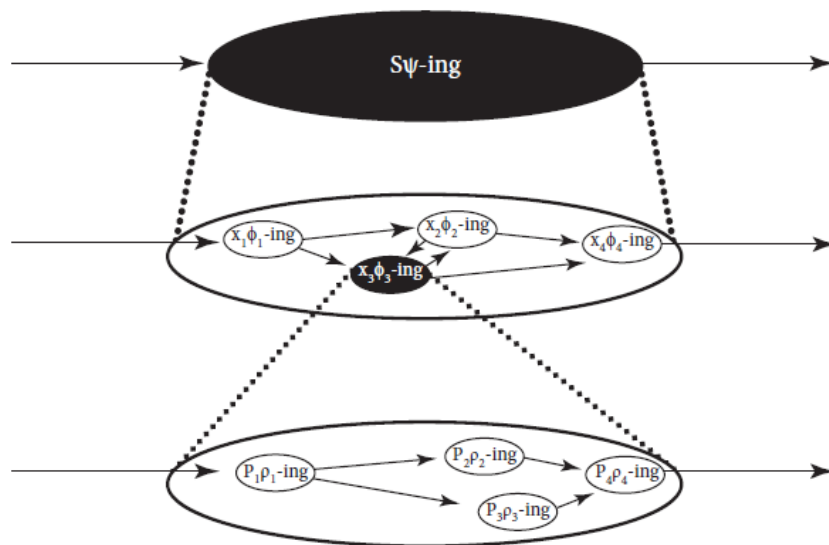
- ✓ Να περιέχουν οντότητες που κάνουν κάτι και υφίστανται κάτι
- ✓ Να παράγουν αλλαγές σε άλλες οντότητες ή σε αυτές που τις αποτελούν
- ✓ Να φανερώνουν δυνάμεις των εμπλεκόμενων οντοτήτων
- ✓ Να έχουν χρονική βάση

Ομοίως κ για τις οντότητες θα πρέπει να πληρούν κάποια κριτήρια για να πούμε ότι είναι οντότητες, όπως:

- ✓ Να εμπλέκονται σε αλληλεπιδράσεις
- ✓ Να είναι προσδιορισμένες στο χώρο και φορείς αιτιακών δυνάμεων στο χρόνο

Οι αιτιακές δυνάμεις των οντοτήτων είναι αυτό που τους επιτρέπει να επιφέρουν αλλαγές. Η αλληλεπίδραση των μερών είναι που κάνει κάτι και που είναι ενεργητική, που είναι αιτιακά αποτελεσματική. Η αναφορά σε οντότητες και δραστηριότητας θέλει ακριβώς να τονίσει το ότι οι μηχανισμοί είναι σχεσιακό φαινόμενο και όχι να πριμοδοτήσει την μεταφυσική της οντότητας ως τέτοιας ή να επαναφέρει βιταλιστικές θέσεις άλλων εποχών. Όπως αναφέρει Art Illari causation fak causation “ένα σύνολο οντοτήτων που εμπλέκεται σε συγκεκριμένες δραστηριότητες θα παράξει κάτι διαφορετικό σε σχέση με το ίδιο σύνολο οντοτήτων οι οποίες όμως εμπλέκονται σε άλλες δραστηριότητες. Ένας πωλητής και ένας αγοραστής που διαπραγματεύονται την τιμή μιας μετοχής παράγουν το φαινόμενο της αγοραπωλησίας μετοχών, όταν οι ίδιο άνθρωποι πάνε για καφέ δεν παράγουν το ίδιο φαινόμενο» (σελ 8). Με άλλα λόγια, η οργάνωση αναφέρεται στο φαινόμενο που παράγουν οι σχέσεις μεταξύ οντοτήτων και δραστηριοτήτων. Το τι είδους μορφή θα πάρουν οι σχέσεις είναι εμπειρικό ερώτημα και εξαρτάται από την κάθε ΚΕ επιστήμη ξεχωριστά. Επίσης άλλοτε είναι σημαντικές οι οντότητες στην εξήγηση ενός φαινομένου και άλλοτε είναι οι δραστηριότητες, δεν υπάρχει a priori πριμοδότηση.

Με αυτή την έννοια οι μηχανισμοί είναι υπεύθυνοι για την δημιουργία φαινομένων. Ο Glenan έχει απεικονίσει με διαγραμματικό τρόπο μια αναδυτιστικού τύπου θεώρηση των μηχανισμών.

Το παραπάνω σχήμα είναι ένα διάγραμμα craver και θέλει να δείξει ότι οι μηχανισμοί οργανώνονται σε δυο επίπεδα. Στην οριζόντια διάσταση που είναι χωρο-χρονική και αιτιακή και όπου τα μέρη του μηχανισμού (τα χ στο μεσαίο κύλινδρο) εμπλέκονται σε αλληλεπιδράσεις και δραστηριότητες (τα ϕ στο μεσαίο κύλινδρο) και στην κάθετη όπου αποτυπώνει τη σχέση ανάμεσα στον μηχανισμό και το σύνολο των αλληλεπιδράσεων των μερών του. Αυτό σημαίνει ότι ο μηχανισμός είναι ένα σύστημα S που εμπλέκεται σε μια δραστηριότητα Ψ . Με άλλα λόγια, το Ψ οφείλεται στην μορφή της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην δραστηριότητα των μερών του. Την ίδια στιγμή, τα ίδια τα μέρη χ αποτελούνται από άλλα μέρη που αλληλοεπιδρούνε και κάνουν κάτι (τα P). Το κρίσιμο στο εν λόγω σχήμα δεν είναι να αναδείξει την ιδιαιτερότητα των μερών αλλά να υπογραμμίσει ότι η σχέση τους είναι αυτή που παράγει αποτελέσματα. Αυτό σημαίνει ότι η μορφή της οργάνωσης είναι που έχει αιτιακή δύναμη. Τα συστήματα είναι ολότητες που κάνουν πράγματα χάρη στις αλληλεπιδράσεις των μερών τους. Από την άλλη μεριά, η διαδικασία θέλει να αναδείξει την χρονική παράμετρο της αιτιακότητας και το ότι πολλές διαδικασίες μπορεί να αφορούν όχι μόνο επαναληψιμότητα και μοτίβα αλλά και on-off φαινόμενα. Αυτές οι διαδικασίες είναι αιτιακές αλυσίδες αλληλεπιδράσεων μεταξύ οντοτήτων που οδηγούν σε ενικά συμβάντα (singular events). Το προτέρημα της θεώρησης του Glenan είναι ότι μπορούμε να διακρίνουμε από τη μια την «διαδικασιακή-μηχανιστική» αιτιακή εξήγηση και από την άλλη την «συστημική-μηχανιστική» αιτιακή εξήγηση. Οι δεύτερες αναφέρονται σε μοτίβα και στο ότι δύσκολα αλλάζουν και έχουν επαναληψιμότητα ενώ οι πρώτες είναι πιο συχνές σε ιστορικά φαινόμενα.

Ποια η σχέση τώρα μεταξύ μηχανισμού και αιτιότητας; Είναι ο συνδεδετικός κρίκος ανάμεσα σε αιτία και αποτέλεσμα. Η έννοια του μηχανισμού ταιριάζει καλύτερα σε μια ενικού τύπου (singularist) προσέγγιση της αιτιότητας και αντιτίθεται στην βασισμένη στην κανονικότητα αντίληψη ή στους γενικούς αιτιακούς ισχυρισμούς. Ειδικότερα, οι αιτιακοί ισχυρισμοί μπορεί να πάρουν πολλές μορφές με την πιο συνηθισμένη να είναι το « A είναι το αίτιο του B » όπου το A και το B είναι συμβάντα (events) που έχουν χωρο-χρονική οριοθέτηση και εμπλέκουν συγκεκριμένες δραστηριότητες και άτομα. Με αυτή την έννοια, έχουμε ενικούς αιτιακούς ισχυρισμούς. Παραδείγματα

(C1) Οι φωνές του Γιώργου έκαναν την Φωτεινή να κοκκινίσει
Η μάχη του Austerlitz ώθησαν την Αυστρία να υπογράψει συνθήκη με τη Γαλλία.
Η σύγκρουση με έναν αστεροειδή προκάλεσε μαζική εξαφάνιση συγκεκριμένων ειδών την παλαιολιθική εποχή

(C2) Ο Γιώργος έκανε την Φωτεινή να κοκκινίσει.
Ο Ναπολέον ώθησε την Αυστρία να υπογράψει με την Γαλλία.
Ο αστεροειδής προκάλεσε μαζική εξαφάνιση ειδών

Στην πρώτη περίπτωση έχουμε συμβάντα και στη δεύτερη αντικείμενα. Πέρα από τους ενικούς αιτιακούς ισχυρισμούς για συμβάντα, έχουμε και γενικούς αιτιακούς ισχυρισμούς που συνδέουν τύπους συμβάντων.

(C3) Η έκθεση στην υγρασία κάνει το ξύλο κόκκινο
Η εγκεφαλική διάσειση μας κάνει να βλέπουμε θολά.
Οι στρατιωτικές ήττες στερούν από την κυβέρνηση λαϊκή υποστήριξη.

Σε αυτή την περίπτωση έχουμε γενικεύσεις που διατρέχουν τάξεις επιμέρους αιτιακών ισχυρισμών (classes of token causal claims) οι οποίοι τις πραγματώνουν. Για τις περιπτώσεις όπου οι αιτιακοί ισχυρισμοί δεν επαληθεύονται, ισχύει είτε το *ceteris paribus* είτε η πιθανοκατούμενη προϋπόθεση. Οι ενικές και οι γενικευτικές αιτιακές αξιώσεις βασίζονται σε διαφορετικές οντολογίες. Για τις δεύτερες, μια ενική αιτιακή αξίωση ισχύει επειδή πραγματώνει έναν νόμο, ενώ για τους πρώτους ένα ενικός ισχυρισμός ισχύει λόγω πλαισίου. Ο Glenan απορρίπτει την θέση του Χιουμ ότι επειδή η αιτιότητα είναι μη παρατηρήσιμη, δεν υφίσταται στον κόσμο, όπως και την ιδέα ότι δεν μπορούμε να σχηματίσουμε έννοιες που δεν προέρχονται από παρατηρησιακά δεδομένα. Η ενική αξίωση αιτιότητας είναι εσωτερικής φύσεως, δηλαδή λέει ότι αυτό που καθιστά τη σχέση μεταξύ δυο συμβάντων να ισχύει είναι οι εγγενείς ιδιότητές τους και η διαδικασία που τα συνδέει.

Συναφής με την πριμοδότηση της ενικής αιτιότητας από τον Glenan είναι και η διάκριση μεταξύ δυο ειδών αιτιακών σχέσεων, πρώτον, η αιτιακή σχέση σύμφωνα με την οποία τα αίτια παράγουν και προκαλούν τα αποτελέσματά τους και δεύτερον η αιτιακή σχέση σύμφωνα με την οποία τα αίτια είναι αυτά που κάνουν την διαφορά στα αποτελέσματά τους. Η πρώτη λέγεται παραγωγική προσέγγιση αιτιότητας και η δεύτερη «αιτιότητα ως διαφορά» (relevance). Η πρώτη είναι ενικής φύσεως διότι αφορά ένα είδος συνέχειας μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος χάρη σε διαδικασίες ενώ η δεύτερη έχει συγκριτική βάση. Όταν για παράδειγμα λέμε ότι η παχυσαρκία συνδέεται αιτιακά με παθήσεις της καρδιάς, κάνουμε μια σύγκριση μεταξύ της περίπτωσης όπου η παχυσαρκία είναι παρούσα και της περίπτωσης όπου η παχυσαρκία είναι απύση (η μέθοδος του Mill, που αναλύσαμε στην πρώτη ενότητα) και συνάγουμε ότι η παρουσία της κάνει τη διαφορά. Την αιτιότητα ως διαφορά προσέγγιση την εφαρμόζουμε κατά κόρον σε πληθυσμούς μέσω των στατιστικών τεχνικών. Παρόλα αυτά, αυτή προσέγγιση της αιτιότητας μπορεί να εφαρμοστεί και σε ενικούς ισχυρισμούς. Στην ενική περίπτωση, η σύγκριση είναι αντιγεγονική, καθώς αν πούμε ότι η παχυσαρκία του τάδε συνδέεται αιτιακά (ή κάνει τη διαφορά) με το έμφραγμα που έπαθε, έμμεσα υιοθετούμε την αντιγεγονική θέση ότι αν ο τάδε δεν ήταν παχύσαρκος δεν θα πάθαινε έμφραγμα, ή τουλάχιστον δεν θα είχε τις ίδιες πιθανότητες.

Παρόλα αυτά υπάρχουν περιπτώσεις όπου η παραπάνω διάκριση μπορεί να είναι παραπλανητική επειδή μπορεί να υπάρχουν περιπτώσεις όπου έχουμε παραγωγή (κάτι δημιουργείται) αλλά δεν έχουμε το στοιχείο της διαφοράς (relevance) ή το ανάποδο. Σε περιπτώσεις υπερκαθορισμού για παράδειγμα όπου διαφορετικά αίτια είναι επαρκή για ένα

αποτέλεσμα φαίνεται να παράγεται κάτι αλλά δεν ξέρουμε ποιο κάνει τη διαφορά και αντίστροφα, σε περιπτώσεις αιτιακότητας δια της παραλείψεως υπάρχουν αιτία που κάνουν τη διαφορά αλλά αιτιακά δεν παράγουν κάτι. Για παράδειγμα, το ότι κάποιος δεν πάτησε το φρένο μπορεί να προκαλέσει (με την έννοια ότι κάνει τη διαφορά στο να συμβεί) μια σύγκρουση, όμως δεν υπάρχει παραγωγική σχέση μεταξύ παράλειψης και σύγκρουσης. Με άλλα λόγια δεν πρόκειται για διαφορετικά είδη αιτιακών σχέσεων διότι και οι δυο αυτές εκδοχές μπορεί να ερμηνευθούν υπο το πρίσμα της άλλης.

Σε κάθε περίπτωση οι ενικές αιτιακές δηλώσεις έχουν συγκεκριμένες συνθήκες οι οποίες πρέπει να πληρούνται για να είναι αληθείς. Μια δήλωση της μορφής «το συμβαν A προκαλεί το συμβάν B» είναι αληθής στο βαθμό που υπάρχει ένας μηχανισμός δια του οποίου το A συμβάλλει στην δημιουργία του B

Άρα στο βαθμό που υπάρχει μηχανισμός που εξηγεί γιατί “η βροχή προκάλεσε την πλημμύρα του υπογείου” τότε είναι αληθές το περιεχόμενο της πρότασης. Από την άλλη μεριά, για όσους αποδέχονται την γενικευτική προσέγγιση των αιτιακών ισχυρισμών, η αληθοτιμή των ενικών ισχυρισμών εξαρτάται από το ότι συνιστούν δείγματα (instances) γενικών δηλώσεων. Αυτό όμως διαβάζεται και ανάποδα, δηλαδή το γενικό ισχύει ως άθροισμα ενικών ισχυρισμών. Άρα, καταλήγει ο Glenn, σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να διευκρινίζουμε το εύρος των συνθηκών υπο τις οποίες ένας αιτιακός ισχυρισμός ισχύει.

Όλη αυτή η φιλοσοφία του μηχανισμού βασίζεται στην ιδέα ότι η πραγματικότητα συγκροτείται ως ενική υπό την έννοια ότι οι μηχανισμοί που δομούν τα φαινόμενα του κόσμου είναι επιμέρους και τοπικής φύσεως. Οι γενικεύσεις των επιστημών δεν συνιστούν πανάκεια διότι έχουν απλώς ευρετικό χαρακτήρα, δεν αντανακλούν την βαθύτερη πραγματικότητα των πραγμάτων. Για παράδειγμα, παρολο που η πλειοψηφία των τρομοκρατικών επιθέσεων σχετίζεται με ανθρώπους που αυτοπροσδιορίζονται ως μουσουλμάνοι, είναι παραπλανητικό να συνάγουμε τη γενίκευση ότι ο ισλαμισμός προκαλεί την τρομοκρατία διότι δεν μπορούμε να εντοπίσουμε κάποια ιδιότητα του να είσαι μουσουλμάνος που να οδηγεί σε τρομοκρατικές επιθέσεις. Αυτές οι γενικεύσεις βοηθούν μόνο υπό τον όρο τού να λαμβάνοντα υπόψη επιμέρους περιπτώσεις όπως φύλο, ηλικία, συνθήκες μεγαλώματος σε ισλαμικές κοινωνίες και άλλες. Οι γενικεύσεις λειτουργούν ως προσδοκίες οργάνωσης της εμπειρίας οι οποίες όμως είναι ανασκευάσιμες. Αυτό στο οποίο καταλήγει ο Glenn είναι μια παρατήρηση που θα την έκανε μόνο ένας κοινωνιολόγος που εφαρμόζει βιογραφικές μεθόδους

Αυτό που κάνει κάποιον να γίνει τρομοκράτης ή ιερέας ή παραγωγός κρασιών είναι το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης ιστορίας του συγκεκριμένου ατόμου. Μπορεί να μπορούμε να κάνουμε στατιστικές γενικεύσεις για τη σχέση μεταξύ αυτών των ιδιοτήτων αλλά οι γενικεύσεις είναι απλά αθροίσματα συσχετίσεων μεταξύ πληθυσμών ετερογενών ατόμων. Οι γενικεύσεις μπορεί να έχουν μια χρήση που αφορούν την συγκεκριμένη περίπτωση αλλά δεν μπορεί να προβληθούν σε διαφορετικούς χρόνους ή μέρη. Και το βασικότερο, οι γενικεύσεις, ενώ μπορεί να προβλέπουν με ανασκευάσιμο τρόπο, δεν εξηγούν τα φαινόμενα. Αν θέλουμε να καταλάβουμε τα αίτια που έκαναν έναν άνθρωπο να κάνει κάτι, θα πρέπει να ψάξουμε στις συγκεκριμένες ιδιότητες της περίπτωσης που έζησε.

Μια τέτοια αντίληψη για τον αιτιακό μηχανισμό θεωρούμε ότι είναι απόλυτα ταιριαστή στις ΚΕ λόγω της στρωματοποιημένης οργάνωσης των κοινωνιών, λόγω της πολυπλοκότητάς που διέπει τις σχέσεις των διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης (μικρο, μακρο, μεσο) και λόγω της ανοιχτότητας που χαρακτηρίζει τα κοινωνικά συστήματα. Το βασικότερο είναι ότι μπορεί να αποτελέσει το οντολογικό σκεπτικό για την μέσω του μηχανισμού αιτιακή γνώση του κόσμου

με την εξής έννοια. Στο πλαίσιο του σχεσιακού αναδυτισμού που υπερασπιζόμαστε εδώ, ο μηχανισμός που παράγει ή που συντηρεί κάτι θα μπορούσε να φωτιστεί αν μελετούσαμε τι θα συνέβαινε στις ιδιότητες του συστήματος αν για παράδειγμα 1) αντικαθιστούσαμε τα μέλη ενός κοινωνικού συστήματος με άλλα άτομα 2) αναδιοργανώναμε τις σχέσεις μεταξύ ρόλων και θέσεων 3) αν αυξηθεί το μέγεθός του, 4) αλλάξουμε τους τρόπους αλληλεπίδρασης (εισάγοντα για παράδειγμα νέες τεχνολογίες) ή 5) αν αυξηθούν ή μειωθούν οι σχέσεις συνεργασίας ή σύγκρουσης. Συνεπώς, οι μηχανισμοί είναι και αυτοί αναδυόμενο φαινόμενο και αφορούν διαδικασίες και σχέσεις που συμβαίνουν σε ένα επίπεδο διαφορετικό από αυτό του ατόμου και επιφέρουν αλλαγές στην ολότητα ή στο σύστημα. Πηγαίνοντας ένα βήμα πιο πέρα, ο Bunge θεωρεί ότι οι μηχανισμοί μπορούν είτε να μπλοκάρουν είτε να διευκολύνουν τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Συνεπώς με αυτή την έννοια, οι μηχανισμοί είναι μέρη της επίπλωσης του κόσμου, δεν είναι δημιουργήματα του παρατηρητή.